

3

**BRITANCI
O KRALJEVINI
JUGOSLAVIJI**

**Živko
Avramovski**

1939-1941

Glavni i odgovorni urednik
JOVAN P. POPOVIĆ

Tehnički urednici
GOLUBOVSKI ZDRAVKO
KRAGULJAC NENAD

Preveli
MILIVOJE ISAILOVIĆ
SVETLANA ADŽIĆ
NENAD FEJIĆ

Lektor
BOŽIDAR BOJOVIĆ

Registri
Dr MLADEN STEFANOVIĆ

Redakcioni odbor
BOŽIDAR BOJOVIĆ
MILADIN MILOŠEVIĆ
SVETLANA ADŽIĆ

1996. Arhiv Jugoslavije, Beograd
Jugoslovenska knjiga, Beograd

Recenzent
Dr TOMA MILENKOVIĆ

Živko Avramovski

**BRITANCI
O KRALJEVINI
JUGOSLAVIJI**

KNJIGA TREĆA
(1939-1941)

ARHIV JUGOSLAVIJE
JUGOSLOVENSKA KNJIGA

ODLOMCI

(...)

2
PRIVATNO I POVERLJIVO PISMO POSLANIKA U BEOGRADU
CAMPBELLA DRŽAVNOM SEKRETARU LORDU HALIFAXU
Beograd, 21. januar 1939.

Dragi moj državni sekretaru,
Ovo je nastavak mog privatnog i poverljivog pisma od 19. januara. Knez namesnik je ponovo poslao jutros po mene i pročitao mi Stojadinovićevo pismo u kome daje kratak sadržaj svojih razgovora sa Ciano¹om vođenih do sada. Ono je napisano u lovačkoj kućici, gde Stojadinović sada gosti Ciana, koji tek sutra dolazi u Beograd. Imam samo toliko vremena da na brzinu zabeležim ono što mi je knez rekao i šaljem ga otprilike za jedan sat pouzdanom osobom, koja polazi noćas za London.

Italijanska opšta politika. -Ciano je rekao Stojadinoviću da će Italija ostati verna Osovini Berlin-Rim i da će ona učiniti sve da ojača trougao Nemačka-Italija-Japan, koji uskoro treba da bude u mogućnosti da vlada svetom. Između dvojice osovinskih partnera nema oprečnosti, pošto je Nemačka obznanila da nema ambicije da postane sredozemna sila i da će prepustiti Sredozemlje Italiji. Hitler je rekao Ciano²u lično da su, po njegovom mišljenju, mediteranske ambicije Austro-Ugarske Monarhije odista bile odgovorne za njen raspad. Situacija bi, naravno, bila potpuno izmenjena ako se Nemačka ne bi držala ovog uveravanja i za taj slučaj ona bi /želela da/ Jugoslavija stoji rame uz rame sa njom.

Ciano misli da sledeći potez Nemačke nije usmeren ka Ukrajini. Kako izgleda, nije ukazao u kom pravcu smatra da je usmeren. To se, uzgred, slaže sa obaveštenjima kneza Pavla koja potiču iz drugih izvora. Rekao mi je, pre neki dan, kako je čuo da se Beck² vratio veoma ushićen iz svoje skorašnje posete Nemačkoj i otvoreno je govorio da Ukrajina nije aktuelan problem, mada misli da su ambicije Nemačke negde na Istoku.

Mogao bih dodati ovde da je Douglas Ree, nekadašnji dopisnik "Timesa" u srednjoj Evropi i autor knjige "Vašar ludila", stigao ovamo pre neki dan iz Karpatske Ukrajine, gde je bio da izvidi prilike u zemlji. Rekao nam je da nije video bilo kakvu nemačku aktivnost i nije mu čak pošlo za rukom ni da utvrdi gde se nalazi nemački generalni konzulat, za koji se tvrdi da je nedavno ustanovljen u Hustu.

Grčka. Ciano je predložio da Jugoslavija dobije *teritorijalni* izlaz na Jegejsko more u Solunu (gde, mogu reći, oni imaju posebno pristanište i trgovinske pogodnosti s kojima su savršeno zadovoljni). Ako bi Jugoslavija preduzela taj korak, mogla bi da računa na moralnu i *vojnu* pomoć Italije. Knez Pavle me je podsetio da je to Jugoslovenima ne tako davno predložila Bugarska (prilikom sastanka Stojadinovića sa Kjoseivanovom u Nišu, na kome, uzgred budi rečeno, reč Dobrudža nije bila ni izgovorena).³ Sve mi se čini da je to uverljiv dokaz da su Italija i Bugarska vrlo prisne.

Mađarska. - Ciano je uporno naglašavao da je došlo vreme da se odnosi Jugoslavije s Mađarskom postave na formalnu osnovu prijateljstva. U najmanju ruku, trebalo bi da između njih bude potpisana neka vrsta deklaracije, što je moguće pre. Stojadinović je podsetio Ciana na veze

¹Ova rečenica ubačena je u Campbellov tekst pisma drugim rukopisom, od čega deo u samom tekstu, a deo na margini. U dodatom tekstu na margini ove reči su nečitljive, pa su u uglastim zagradama stavljene reči po smislu.

²Jozef Beck (Beck Joseph), poljski ministar spoljnih poslova.

³Vidi dokument br.1, napomena br. 6.

Jugoslavije s Rumunijom. Ciano je rekao da to shvata i da simpatije. Predložio je da kaže Mađarima da oni *moraju* da učine nešto kako bi postigli bolji tretman za svoje manjine u Rumuniji. Jugosloveni bi dobro učinili da utiču u tom smislu u Bukureštu.

Antikominternski pakt. - Ciano je predložio da Jugoslavija razmotri ideju skorog pristupanja. Stojadinović je rekao da je Jugoslavija odista učinila više u tom pogledu nego većina drugih zemalja, pošto je dosledno odbijala da ima diplomatske odnose sa Sovjetima.

Društvo naroda, - Ciano je napomenuo da je došlo vreme kada bi Jugoslavija mogla da se povuče. Stojadinović je rekao da je ona već odavno prestala uopšte da veruje u Društvo naroda i da jugoslovenska vlada pomišlja da povuče svoju stalnu delegaciju iz Ženeve. (Ja sam već čuo da ona razmatra ovo pitanje iz ekonomskih razloga. To, naravno, nema nužno za posledicu napuštanje Društva).

Albanija. - Ciano je dao sugestiju o kojoj sam izvestio u svom poslednjem pismu. Rekao je da je od bitne važnosti da Italija dobije u svoje ruke izvore nafte u južnoj Albaniji. (Priznajem da ne znam da li ovi postoje: oni su možda samo izgovor).

Knez Pavle je nagovestio da neće da ima nikakva posla sa ovim predlozima. On je konsultovao svog ministra vojske, koji je potvrdio njegovo sopstveno gledište da bi to stavilo Jugoslaviju potpuno na milost i nemilost Italije.

Ja sam ovde pokušao da ga učvrstim u tome svakim argumentom koji mi je pao na um, mada je on izgledao potpuno svestan nemoralnosti i opasnosti takvog postupka.

Upitao sam Nj.k.v. kako se stvari razvijaju na unutrašnjem planu. On je rekao da čeka konačan odgovor od Mačeka. Još jednom me je knez zamolio da vas preklinjem da učinite sve što je moguće kako bi engleska štampa shvatila kako on želi da bude interpretirana situacija kada dode do udara - konačno ujedinjene Jugoslavije - akt mudrog državištva, itd.⁵ Mogu li, takođe, da učinim sugestiju da je veoma poželjno malo ohrabrenja knezu. To će mu biti potrebno i mnogo će mu pomoći. Važno je da štampa prikaže ulogu Nj.k.v. u tome. On će, u stvari, ako se to desi, učiniti sve sam, bez ičije pomoći, protiv svake vrste opozicije. On je, uz to, jedini Srbin u koga Maček ima poverenja i njemu je potpuno uspelo da sačuva Mačekovo poverenje i uvaženje.

Najzad, on me je preklinjao (to je pravi izraz) još jednom da vas zamolim da se pridržavate krajnje diskrecije. Kada bi došlo do ušiju Italijanima da vas je on neprestano obavestavao o svemu što oni ovde rade, njegov položaj postao bi neodrživ i (ne oklevam da to kažem) život bi mu bio u opasnosti. Još jedna reč na kraju. Ako suprotno stavu vlade Njegovog veličanstva odlučite da nešto radite na smirenju Bugarske, nagovarajući njene susede da joj čine teritorijalne ustupke, da li biste bili voljni da me ovlastite da lično saopštim knezu Pavlu, što je moguće pre, da mi ne ohrabrujemo Bugarsku da očekuje podršku od nas i da nemamo namere da tako činimo. Što više razmišljam o ovom pitanju, to više postajem ubeđen da ćemo se žestoko opeći

⁴Izvori nafte u južnoj Albaniji su postojali. Za dobijanje koncesija za istraživanje i eksploataciju nafte u Južnoj Albaniji vodila se borba između italijanskih, francuskih, američkih i britanskih kompanija, a kada su 1925. godine koncesije podeljene kompanija Ferrovie dello Stato Italiano dobila je najperspektivnije područje u dolini reke Devoli. Ona je jedina odmah pristupila istraživanju i eksploataciji, pa je 1939. godine proizvodnja iznosila 300.000 tona sirove nafte, koja je preradjivana u Italiji. /Vidi Z. Avramovski, Italijanska ekonomska penetracija u Albaniji 1925. do 1939. godine, Zbornik radova Istorija XX veka, sveska V, Beograd 1963, 163 i dalje/.

⁵Misli se na obaranje Stojadinovićeve vlade.

ako stavimo prste u balkansko osinje gnezdo. Sam Rendel⁶ se služi, po mome mišljenju, najubedljivijim argumentom protiv toga, u paragrafu 7 (od reči "Za vladu Nj.v." pa dalje) *svog izveštaja* br. 9, od 13. januara, u kome ipak nagovara da se taj pokušaj učini. Ako budete u stanju da usvojite moju sugestiju, to bi za kneza Pavla bilo veliko ohrabrenje. Njemu je potrebno sve što možemo da mu damo. On je veoma nervozan i veoma pesimistički raspoložen. On je ne samo nervozan i podozriv prema Bugarskoj, već je podozriv i zaplašen od Italijana koji misle da sad imaju dovoljno moći nad Jugoslavijom da mogu da započnu da pritežu zavrtnj. Stojadinovićevi odgovori na Cianove predloge bili su veoma slabi i ostavljeno je knezu da ih odbije. Štvarno mislim da bi nekoliko reči bilo veoma veliko ohrabrenje za njega.⁷

Iskreno vaš
R.H.Campbell

(PRO, FO 371/23738, R 1080/G)

⁶George Rendel, britanski poslanik u Sofiji (jun 1938-mart 1941).

⁷Uz ovo pismo Campbell je dodao belešku za A. Kadogana (Alexander Cadogan) stalnog državnog podsekretara u Forin Ofis-u, sledeće sadržine:

"Dragi moj Alek,

Vreća se upravo zatvara. Vidi moje novo l/ično/ i p/overljivo/ pismo d/ržavnom/s/ekretaru/. *Molim*, nastoj da obezbediš da se ime k/neza/ Pavla ne pominje u Kabinetu. Trebalo bi samo nekoliko sati da to stigne do Grandia.

(...)

5
IZVEŠTAJ POSLANIKA U DRAČU A. RYANA'
DRŽAVNOM SEKRETARU LORDU HALIFAXU

Br. 9
(1034/229
Drač, 30. januar 1939.)

Moj Lorde,

1. Dok sam pripremao godišnji izveštaj za 1938. godinu imao sam priliku da dođem do kopije odgovora albanskog Parlamenta na kraljevu poruku, koju sam ukratko izložio u mom izveštaju br.131, od 17. oktobra, u vezi sa otvaranjem sadašnjeg saziva. Odgovor nije objavljen, ali sam imao razloga da verujem da može sadržati deo o albanskim manjinama u inostranstvu. To se pokazalo kao tačno.

2. Deo koji se odnosio na manjine sastoji se od jedne rečenice, date u produžetku izraza odobravanja vladine spoljne politike (uključujući tesnu i rastuću saradnju sa "našim velikim saveznikom Italijom") koju je izložio kralj. Dodatna rečenica glasi: "Parlament izražava želju da kraljevska vlada pokaže najživlji interes u vezi sa pitanjem albanskih manjina". Malo je verovatno da bi ovo moglo biti ubačeno bez znanja da ga kralj Zogu odobrava, iako on sam na ovu stvar nije ukazao.

3. Glavno interesovanje Parlamenta oko ovog izraza, u vezi manjina, očigledno se odnosi na položaj albanskog življa u dve susedne zemlje, a posebno u Jugoslaviji. Dobro se pamti da je veliko uzbuđenje prošle godine u albanskim krugovima izazvala vest o ugovoru između Jugoslavije i Turske, koji je bio predmet korespondencije, koja se završila izveštajem Shonea² vašem lordovstvu br. 174, od 27. jula 1938. god.

4. Od kada sam dobio kopiju upravo spomenutog izveštaja, koju mi je g. Shone direktno poslao, u albanskim krugovima sam malo ili nimalo čuo o pretnji iseljavanja jugoslovenskih Muslimana u Tursku u takvom obimu da bi se, po mišljenju Albanaca, to neizbežno odnosilo i na ljude albanske nacionalnosti. Međutim, 26. januara sam kratko razgovarao sa svojim turskim kolegom, od koga sam saznao da ugovor postignut u Instambulju prošlog jula nikada nije potpisan. G. Tugay je primetio da stvar nije urgentna, jer sada njegova vlada prihvata Muslimane iz drugih balkanskih zemalja³ i da će oni iz Jugoslavije doći na red kasnije.

5. Na moju primedbu da je teško razlikovati ljude albanske i turske nacionalnosti na Kosovu, naročito u gradovima, kako ja to vidim, turski poslanik je interesantno primetio da Turska ne želi građane i da se potrebno razdvajanje veoma lako može izvršiti u seoskim oblastima, gde bi test jezika bio sasvim dovoljan. Sumnjam da je moj turski kolega razmatrao problem detaljno i da je izražavao utvrđene poglede, ali ovaj konkretan prilaz bio je nov za mene.

6. Saljem kopije ovog izveštaja predstavnicima Njegovog veličanstva u Ankari u Beogradu.

Imam čast...
Andrew Ryan

(PRO, FO 3 71/23886, R 1021/1021/92

¹Sir Andrew Ryan.

²Terence A. Shone, prvi sekretar britanskog poslanstva u Beogradu.

³Misli se na ugovor o iseljavanju Turaka iz rumunskog dela Dobrudže

(...)

7
BELEŠKA O PREDLOZIMA KOJE JE ITALIJANSKI MINISTAR
SPOLJNIH POSLOVA U BEOGRADU UČINIO JUGOSLOVENSKOJ
VLADI, JANUARA 1939. GODINE

30.I 1939.

1. Italijanski predlozi Jugoslaviji, prema informacijama dobijenim od kneza namesnika, ovako se mogu sumirati:

- 1) predlog da Jugoslavija zaključi, i to vrlo skoro, neku vrstu političkog dogovora sa Mađarskom, kao pakt prijateljstva ili o nenapadanju;
- 2) predlog da se Jugoslavija priključi Antikominternskom paktu, a napusti Društvo naroda;
- 3) predlog da Italija i Jugoslavija podele Albaniju;
- 4) ponuda vojne i moralne pomoći Italije Jugoslaviji, ukoliko ova želi izlaz na Jegejsko more u Solunu.

2. Ne može biti sumnji u istinitost informacije koju ste dobili od kneza Pavla. Dostavljajući nam je Nj.k.v. nam je pružilo dokaz svog prijateljstva i dobre volje, uprkos rizika u koji se upušta, u što on ne bez razloga veruje. Mi stoga moramo prihvatiti činjenicu da su ovi predlozi učinjeni.¹ Jasno je, takode, da Jugosloveni, ma kako iznenađeni bili, veruju da su oni pripremljeni sa najvećom mogućom ozbiljnošću. G. Stojadinović je rekao knezu Pavlu da smatra da je predlog o podeli Albanije "izazovan", na šta je Nj.k.v. odgovorilo: "Mora da ste ludi". U paragrafu 6. svog izveštaja br. 1208, od 27. decembra 1938. godine, lord Perth² je napisao: "Grof Ciano ... konsultuje svog šefa o svim pitanjima spoljne politike, pa i o najmanje važnim". Stoga treba pretpostaviti da je predloge odobrio signor Mussolini.

3. Izlažući predloge, grof Ciano je rekao da je Osovina Berlin-Rim čvrsta realnost i da se herr Hitler odrekao svih ambicija na Mediteranu, i sada je spreman da ga prepusti Italiji. Ova izjava bila je praćena jednom zloslutnom primedbom da trougao Berlin-Rim-Tokio može biti dovoljno ojačan da vlada svetom. S druge strane, grof Ciano je rekao da obećanje herr Hitlera da imaju određene ruke u Mediteranu ne mora da bude dugotrajno, što treba da pokaže da u najmanju ruku nema čvrstog i brzog dogovora o ovoj tački. Takođe, to pokazuje izvestan nedostatak časti među ekspanzionistima! Ipak, grof Ciano otkriće o herr Hitlerovom obećanju je, bar koliko je meni poznato, najodređenija ako ne i prva indikacija iz jednog zvaničnog izvora da su se Nemačka i Italija dogovorile - čak i ako je to samo privremeno - o nečemu što liči na podelu Evrope, na interesne sfere. Ovo bi moglo, naravno, biti blef, ali bio ili ne, italijanski predlozi i izjave grofa Ciana mi izgledaju tako puni opasnosti za mir i za britansku bezbednost na Mediteranu, da se osećam prinuđenim da, čak i po cenu da izgledam drzak, pokušam da ocenim njihovo značenje ne samo sa lokalnog stanovišta, već, takode, bar koliko mogu, i sa šireg stanovišta italijanske spoljne politike.

4. Osim činjenice da službovanje u relativno malom mestu u inostranstvu ne pruža dovoljno potrebnih informacija da bi se formiralo mišljenje o takvim stvarima, u sadašnjoj međunarodnoj situaciji ima tako mnogo neizvesnih faktora da su moja razmišljanja predodređena da budu neuverljiva. Bojim se da bi neka od njih mogla da izgledaju pesimistička i alarmantna. Ali ja mogu

¹Vidi o tome Tajni arhivi grofa Ciana, Zagreb 1952, 228 i Dnevnik grofa Ciana, Zagreb 1948, 31.

²Lord Perth, britanski ambasador u Rimu.

da apelujem da mi se uzme kao olakšanje to što mi okolnosti izgledaju takve da je najbolje ukazati na moguće opasnosti na način kako ih neko vidi, čak i sa ovako ograničene tačke gledišta, ma kako jaka bila nečija nadanja da se one neće materijalizovati.

5. Jasno je da je glavni cilj italijanskih predloga da Jugoslaviju strpa u svoj džep. Oni označavaju dalji korak u procesu koji je počeo italijanskom ponudom savezništva krajem 1936. godine,³ a čija je alternativa bila, prema rečima grofa Ciana, "rat do noža". Jugoslavija se odupirala italijanskom zahtevu za sklapanje saveza i nakon dugotrajnih pregovora, u kojima su oni uspeali da se odupru velikim italijanskim pritiscima, marta 1937. godine, zaključen je Ugovor o prijateljstvu između dve zemlje.⁴ Ovaj ugovor, koji se može smatrati konsultativnim paktom, otišao je malo dalje od predhodnog italijansko-jugoslovenskog ugovora o prijateljstvu iz 1924. godine,⁵ koji je, uz sve namere i ciljeve, ostao, "mrtvo slovo na papiru" brzo nakon što je potpisan. Od zaključivanja ovog novog ugovora, Italijani su stalno tražili, laskanjem pre nego pretnjama, da steknu kontrolu nad Jugoslavijom i uprkos stvaranju Osovine Berlin-Rim, naponi su im postali revnosniji sa povećanjem nemačke moći i porastom njenog uticaja u Jugoslaviji.

6. Drugi glavni cilj italijanskih predloga svodi se, bez sumnje, na razbijanje Balkanske Antante, s namerom osiguravanja maksimalne kontrole u istočnom Mediteranu. Razbijanje Balkanske Antante oduvek je bio jedan od italijanskih ciljeva, utoliko pre što je jedna od glavnih namera Antante bila da spreči širenje italijanskog uticaja na Balkanu. Još jedan njen cilj bio je da održi *status quo* u vezi sa bugarskim granicama; iako italijanski ministar spoljnih poslova, koliko je nama poznato, nije spominja Bugarsku u vezi sa njegovim predlozima jugoslovenskoj vladi veoma je značajan nedavni izveštaj poslanika Njegovog veličanstva u Sofiji (Telegram br. 3, od 11. januara, upućen Foreign Officeu) u kome kaže da mu je bugarski predsednik vlade rekao da Italija i Mađarska pokušavaju da ubede Bugarsku da se priključe italijansko-jugoslovensko-mađarskom bloku. Šta više, knez Pavle vam je ne tako davno rekao da su Bugari pokušavali da navedu jugoslovensku vladu da pristane na plan po kome Bugarska i Jugoslavija obezbedile izlaz na Jegejsko more na račun jedne ili više jugoslovenskih saveznica iz Balkanske Antante.⁶ Bugari su predložili da Jugoslavija dobije Solun. Moguli Bugari očekivati da sve ovo postignu, čak i u sadejstvu sa Jugoslavijom, ukoliko iza njih ne stoji neka velika sila?

7. Sabirajući dva i dva, stiže se do veoma jakog dokaza da Italija i Bugarska zajedno intrigare da uvuku Jugoslaviju u italijansko-mađarsko-bugarsku kombinaciju koja bi svakako doprinela raspadu Balkanske Antante. Iz svega ovoga Italija bi izvukla prednost, jer bi ona i njeni sateliti na ovaj način zakoračali na Balkansko poluostrvo, a Mađarska i Bugarska bi došle u poziciju da veoma pojačaju svoje teritorijalne zahteve prema Rumuniji. U tome bi ih svakako podržala Italija, a verovatno i Nemačka. G. Kioseivanov⁷

³Krajem 1936. godine kada je Ivan Subotić došao u Rim da vodi pregovore za pakt, grof Ciano je odmah na početku predložio da se učini nešto veliko, da se sklopi savez. /Vidi Z. Avramovski, Balkanske zemlje i velike sile 1935-1939, Beograd 1968, 267 i dalje.

⁴Vidi Britanci, knjiga druga, 556 i dalje.

⁵To je tzv. pakt Pašić-Mussolini. Tekst vidi u Britanci, knjiga prva, 227-229.

⁶Misli se na predlog bugarskog predsednika vlade i ministra spoljnih poslova Georgi Kioseivanova u razgovoru sa Stojadinovićem u Niškoj Banji krajem oktobra 1938. godine. Vidi Britanci, knjiga druga, 649.

⁷Georgi Kioseivanov, bugarski predsednik vlade i ministar inostranih poslova.

je rekao g. Rendelu⁸ da je odbio italijanski predlog, a knez Pavle vas je uverio da on ne podržava ni delić bugarske šeme koja bi mu osigurala izlaz na Jegejsko more. Imajući u vidu njegove sumnje u kralja Borisa i njegovo savezništvo sa kraljem Carolom, najverovatnije će drugačije postupiti, a mi znamo da niti on niti g. Stojadinović ne žele Solun koji bi Jugoslavija mogla da obezbedi samo po cenu otuđenja, ako ne i borbe sa Grčkom, a možda i Turskom. Mi još uvek imamo razloga da verujemo da je poslednja stvar koju jugoslovenska vlada u ovom trenutku želi razbijanje Balkanske Antante, koja im jedino uporište u ovom delu sveta protiv Nemačke i Italije. U ovim okolnostima jasno je da bi učestvovanje u ovoj zaveri bilo daleko manje privlačno za Jugoslaviju, iz nekih materijalnih koristi, nego za druge zemlje, spominjane kao njeni saučesnici konspiratori, a o pitanju časti i da ne govorimo.

8. Izgeleda da je Italija, koja do sada nije uspela da ostvari ovu šemu, skoncentrisala svu pažnju na italijansko-jugoslovensko-mađarski blok, pri čemu bi Jugoslavija trebalo da se potkupi obećanjem ne samo vojne i moralne pomoći za osvajanje Soluna, već takođe i obećavanjem dela Albanije. To je već mnogo suptilniji izazov, jer se u glavama jugoslovenskog Generalštaba urezao strah da će Italija uzeti sve ne bude li se jugoslovenska vlada saglasila da uzme bar jedan deo albanskog kolača. Sirenje italijanskog uticaja u Albaniji je jedan od stvari koje su se uvek najviše plašili; i bez obzira da li će pristati na italijanski predlog, suočeni su sa mogućnošću da zavise od milosti Italije.

9. Ova druga šema je malo opasnija od prve, ako je to malo, jer ni po njoj ne može da se zaobiđe opasnost od rata sa Grčkom i Turskom. Koliko nam je poznato, Grčka je sve do nedavno u svim prilikama odbijala da svoje obaveze prema Balkanskoj Antanti shvati kao neophodnost ulaska u rat protiv jedne velike sile. Ali, ako je tačna poslednja informacija, koju je vojnom atašeu¹⁰ preneo njegov grčki kolega, u vezi sa poslednjim sastankom generalštabova Balkanske Antante, onda su planovi usmereni na udruženu vojnu akciju u slučaju italijanskog napada na Albaniju. (Po onome što je knez namesnik vama rekao prethodnog dana, može da se smatra da ima istine u drugom delu informacije pukovnika Vaghensa koja se odnosila na akciju koju bi preduzela Balkanska Antanta prema Bugarskoj u slučaju opšteg sukoba u Evropi.¹¹ A ako je tako, onda bi i ostatak pukovnikove informacije mogao biti tačan). Moglo bi da se dogodi da, sa Jugoslavijom na italijanskoj strani, možda i Rumunijom nevoljnom da se pokrene, Grčka i Turska budu primorane da se pomire sa predloženim prepadom u Albaniji, ma kako mrzele italijansku agresivnost i jugoslovensku izdaju, Međutim, ne postoji li mogućnost da Bugarska iskoristi priliku i izravna svoje stare račune sa Rumunijom, Grčkom i Turskom? A šta sa Mađarskom i Rumunijom? Vrlo je moguće, čim se Italija i Jugoslavija obruše na Albaniju, da će se Bugarska i Mađarska pridružiti borbi da bi izvukle sve što mogu. Tako bi italijansko-jugoslovensko-mađarsko-bugarski blok bio stvoren na drugi način. Jasno je da ceo ovaj plan veoma ugrožava mir na Balkanu. Rumunska pozicija bila bi ugrožena; a Grčka, pa i Turska suočile bi se sa mogućnošću rata ili stvarnog potčinjavanja Italiji. Ako se odluče na rat, teško mogu da očekuju pobjedu, osim ako ne dobiju veliku pomoć sa strane.

⁸George Rendel, brit. poslanik u Sofiji.

⁹Vidi o tome dokument br. 1, nap. 9.

¹⁰Britanski vojni izaslanik u Beogradu, major H.C.S. Strange.

¹¹Radi se o ideji da se u slučaju izbijanja rata izvrši preventivni napad na Bugarsku od strane članica Balkanske antante.

10. Izgleda da Jugosloveni za sada odolevaju ovom iskušenju, a dobro je nadati se da će ostati čvrsti - čak i uz rizik italijanske okupacije Albanije. Ako odluče da se priklone planovima grofa Ciana, a Balkanska Antanta bude ostala čvrsta, onda u najmanju ruku postoji mogućnost - možda čak i dobra - da Italija oceni da se stvar ipak ne isplati.

11. Vratimo se sada pitanjima od šireg značaja koja proizilaze iz predloga grofa Ciana Jugoslaviji i njegovih usputnih izjava da je Osovina Rim-Berlin čvrsta realnost, da je herr Hitler obećao, bar za ovo vreme, određene ruke Italiji na Mediteranu i da je trougao Berlin-Rim-Tokio u stanju da dovoljno ojača da vlada svetom.

12. Jasno je da Italija želi da konsoliduje svoju poziciju u ovom delu Evrope, bar dok još uvek važi obećanje herr Hitlera o određenim rukama na Mediteranu (ako to uopšte važi). Iz toga proizilaze tri važna pitanja:

1) Ako tako uradi, da li je njen prvenstveni cilj da izgradi jaku barijeru protiv Nemačke unutar same Osovine Berlin-Rim?

2) Možda je italijanski plan deo zamisli obe sile Osovine da prekroje granice u ovoj oblasti prema njihovim željama, ako treba i pod pretnjom rata, kao u slučaju Čehoslovačke?

3) Ili je, pak, to prvi korak preduzet da bi se osigurala u najmanju ruku neutralnost manjih mediteranskih zemalja, u uverenju da možda nije daleko dan kada će Italija uz nemačku pomoć pobrati mediteranske plodove, koje toliko priželjkuje.

13. Čak i ako pretpostavimo da u ovom trenutku italijanski ciljevi ne idu dalje od prve pretpostavke, mislim da bi bilo nesmotreno isključiti drugu, čak, treću pretpostavku.

14. Pre nego se osvrnem na mogućnosti koje druga i treća pretpostavka otvaraju, pokušaću da razmotrim razloge za i protiv prvog predloga.

15. Prvo, i vi i ja imamo jak utisak da je italijansko udvaranje Jugoslaviji umnogome inspirisano željom da se obezbedi protiv opasnosti od nemačkog prodora na Balkan, ekonomskog i političkog, protiv nemačkog izlaza na Jadran i Mediteran. Govorkanja da su se Nemačka i Italija složile, ili su na pragu da se dogovore, da podele centralnu i jugoistočnu Evropu na interesne sfere, izgleda da su opovrgnuta, bar što se Jugoslavije tiče, intenzivnim rivalstvom na kulturnom, ekonomskom i vojnom polju u koje su se upustile dve sile Osovine. Mi smo smatrali, i o tome smo mnogo puta izveštavali, da će Jugosloveni, pošto sve više postaju svesni nemačke opasnosti, tražiti da se približe Italiji kako bi se obezbedili protiv Nemačke. Nema sumnje da su oni tako i uradili, postepeno i nenametljivo, da ne bi izazvali i neprijateljstvo Nemačke.

16. U ovim uslovima, kako ste već konstatovali u jednom nedavnom telegramu Foreign Officeu, Osovina jedva da se Jugoslovenima čini stvarnom. U vezi s tim, značajna su neka razmatranja lorda Perth, u njegovom izveštaju br. 1208, od 27. decembra. On je rekao: "Ovde je široko rasprostranjeno verovanje da je Minhenska konferencija završila u korist Nemačke, a na štetu Italije, kao i Francuske. Neuspeh pokušaja da se stvori zajednička poljsko-mađarska granica bio je udarac, a Čehoslovačka sada nije ništa drugo do nemački protektorat. Italijanski uticaj u Podunavlju i na Balkanu je u stalnom konfliktu sa nemačkim ciljevima, i nema sumnje da su Italijani i uplašeni i ljubomorni na svog severnog suseda, koji je samo 50 milja udaljen od Trsta, a ima nemačku manjinu na italijanskoj strani Brenera, koja može da se aktivira u svakom pogodnom momentu.

17. U svetlu izjave grofa Ciana, Jugosloveni sada ne mogu a da se ne odnose prema Osovini kao prema stvarnosti. Italija ih nije sa mnogo reči ubeđivala da se pridruže Osovini - ali ih je saletala da se prijatelje sa Mađarskom, koja je satelit Osovine, kao i da se priključe Antikominternskom paktu u koji je njihov novi mogući prijatelj nedavno bio primljen sa mnogo buke. Pamtiće se da je mađarski ministar spoljnih poslova¹² krenuo u Berlin skoro direktno nakon nedavne posete grofa Ciana Budimpešti, kada je sadašnja šema o italijansko-jugoslovensko-mađarskom bloku počela da dobija prve obrise. Stoga nije nezamislivo da se herr Hitler saglasio sa ovim planom, kao i da nije prvenstveno protiv Nemačke upereno to što Italija stvara svoj novi blok. A i od kakve bi koristi bila Mađarska Italiji protiv Nemačke? Ako je suditi prema poslednjim izveštajima poslanika Nj.v. iz Budimpešte (da i ne spominjemo mnoge ljude koji ovamo dolaze iz Mađarske), koji treba da pokažu da je Mađarska prema svim namerama i ciljevima već pod nemačkom čizmom, njena vrednost za Italiju (ili bilo kog drugog) kao barijera protiv nemačke ekspanzije je vrlo sumnjiva. Kad su Poljaci i Mađari nedavno pokušali da stvore zajedničku granicu na račun prikarpatske Ukrajine, a namerom, kako je izgledalo, da podignu takvu barijeru, nije li sam grof Ciano rekao da je to stavljanje vlata žice ispred slona?

18. S druge strane, Italijani su bili, kako je rekao lord Perth, tužno razočarani neuspehom poljsko-mađarske šeme. Jugoslovensko-mađarsko-bugarski prsten, koji je trebalo da sačuva Balkan od Nemaca ako je to sada italijanska ideja, što je veoma verovatno - imao bi očigledne prednosti s italijanskog stanovišta, u poređenju sa "vlatom žice" nešto severnije. U prvom redu, to će poslužiti, onoliko koliko bude moglo, bar da zaštiti vitalne italijanske interese (Jadran i istočni Mediteran), dok je poljsko-rutenska-mađarska prepreka trebalo da se podigne da spreči nemačku ekspanziju u oblasti koje su od mnogo manjeg značaja za Italiju. Drugo, iz razloga njene blizine sa Jugoslavijom, Italija bi bila u stanju da ojača svoju južnu barijeru mnogo uspešnije nego severnu. Moguće je, stoga, da uprkos jakog nemačkog uticaja u Mađarskoj, Italija još uvek gaji nadu da bi ona mogla biti od neke koristi protiv Nemačke, i da je njen sadašnji plan da stvori blok, da tako kažemo, unutar Osovine.

19. Postoje neki lokalni dokazi u prilog ove tvrdnje. Prema našim saznanjima, nema nikakvih indicija da su Nemci imali nekakvog udela u intrigama između Italije i Bugarske, i Mađarske i Bugarske, o čemu je izveštavao g. Rendel, o čemu je bilo reči u paragrafiji 6 ovih beleški. Takođe nema nikakvog dokaza da su Nemci bili "u toku" nedavnih italijansko-jugoslovenskih razgovora ovde. Nemački poslanik¹³ je u to vreme bio na putu; vratio se u Beograd za poslednja dva dana posete grofa Ciana, a pojavio se na otvaranju izložbe italijanske literature; ali koliko mi znamo, jedini put kada je razgovarao sa italijanskim ministrom spoljnih poslova bio je kada je, na kraju posete, prišao grofu Cianu na železničkoj stanici da ga pita da li ima nekih poruka koje bi mogao da pošalje svojoj vladi, ali je bio oštro prekoran! Ovdášnji nemački novinari su u svakoj prilici izražavali vidljivo nezadovoljstvo tokom italijanske posete. Ovakoo kako je predstavljeno, sve ovo izgleda da Italija pokušava da otuđi Jugoslaviju od Nemačke dok stvari još stoje dobro. Mađarska je verovatno bila iskorišćena kao pion u ovoj igri, jer je Italija mogla da računa na dugogodišnju želju Stojadinovića da zaključi neku

¹²Csaki Istvan.

¹³Nemački poslanik u Beogradu Viktor von Heeren.

vrstu političkog sporazuma sa Mađarskom, koji bi mu omogućio da kaže da su sve njegove granice bezbedne, a svi njegovi susedi prijatelji. Kad bi Italija mogla da "smota" Jugoslaviju, a kasnije i Bugarsku, imala bi jaku odbrambenu liniju preko celog Balkanskog poluostrva, i više ne bi morala da se trudi oko Mađarske.

20. Pozivajući Jugoslaviju da se priključi Antikominternskom paktu i da napusti Društvo naroda, što se svodi na isto kao da pristupi Osovini Berlin-Rim, Italija uspeva da očuva izgled da je solidarna sa Nemačkom. Kad bi Jugosloveni prihvatili, grof Ciano bi mogao da se hvališe svojim uspehom da je još jednu zemlju strpao u buđelar Osovine, a intimno bi sebi mogao da čestita da je izravnao račune, jer je svoju žrtvu strpao u italijanski deo tog buđelara!

21. Znači da bi osnovni italijanski cilj, kao što sam već ukazao u prvoj pretpostavci, u paragrafu 12, bio da "izgradi moćnu barijeru protiv Nemačke unutar same Osovine Berlin-Rim". Kako se odavde vidi, nema dokaza da je italijanski plan na ovom stepenu "deo zamisli obe sile Osovine da prekroje granice u ovoj oblasti prema njihovoj volji, ako treba i pod pretnjom rata" - da ponovimo pretpostavku 2. Međutim, nipošto nije nemoguće da italijanski plan sada može postati deo takve zamisli. Kad bi Italija obezbedila nemački pristanak za svoj plan, - kad bi Nemci, na primer, rekli: "Da, napred, ali da se striktno razumemo: da radimo zajedno" - mi bismo mogli da se suočimo sa ovakvom situacijom. Imajući u vidu neizvesnost nemačkih namera, nemoguće je predvideti da li i kada bi ovo moglo da se dogodi. Sve moje opservacije na ovu temu moraju biti krajnje spekulativne. Ipak, malo ću rizikovati uz mnogo snebivanja i svo dužno izvinjenje.

22. Posledica Minhenskog sporazuma (određivanje čehoslovačke granice s Nemačkom u Berlinu, akcija Poljske u Tješinu i naročito "Bečka arbitraža", prema kojoj je mađarska granica sa Čehoslovačkom utvrđena od strane Nemačke i Italije) podstakle su uverenje u ovom delu Evrope da su Velika Britanija i Francuska prestale da se interesuju za sudbinu malih zemalja s ove strane linije Berlin-Rim. I prošle noći mađarski poslanik,¹⁴ u razgovoru sa mnom, aludirao je na ovo uverenje. Govoreći o "Bečkoj arbitraži", rekao je: "Pre nekoliko godina Velika Britanija i Francuska ne bi dozvolile dvema drugim evropskim zemljama da same odlučuju o ovakvom pitanju". Kakvi da su stavovi Mađara o ispravnosti krajnjeg raspoređivanja Čehoslovačke, činjenica da je ona sada zavisna od Nemačke svima nam bode oči. Druge male zemlje, koje se boje slične sudbine, pitaju se da li još uvek mogu da očekuju od Velike Britanije i Francuske da ih izbave od nje. Za njih je zaista veoma teško da se same spasu. Nemačka i Italija mora da su ovakvog osećanja potuno svesne; u tome je podsticaj za njih obe, da sa najmanjim mogućim odlaganjem utiču na dalje korigovanje mape u skladu sa njihovim interesima. Dokle će one zajedno da rade, zavisi umnogome od toga dokle će im se interesi poklapati ili sučeljavati. Što se ovog dela Evrope tiče, njihovi interesi pre mogu da se sukobe nego da se podudare; ali izgleda sumnjivo da li to u sadašnjim okolnostima može da dovede do nekog konflikta među njima.

23. Izgleda jasno da Italija, ako i nakratko može da se osloni na obećanje herr Hitlera o odrešenim rukama na Mediteranu, neće gubiti vreme ni štedeti snagu da to maksimizira i iskoristi. Ona ne može a da ne zna da je upravo Nemačka ta koja je izvukla najviše koristi iz nemačko-italijanskog partnerstva i ona će se napregnuti da osigura ono što smatra pravednom

¹⁴Mađarski poslanik u Beogradu Bakoach-Besseney Gyorgy, baron.

naknadom. Stoga treba očekivati, ukoliko joj se ukaže prilika za prekrajanje granica jugoistočne Evrope u skladu sa svojim sopstvenim interesima, uz odobrenje Nemačke i uz oslonac na nemačku silu, ona će to i iskoristiti. Istovremeno, iskoristiće svu svoju sposobnost da svoje ciljeve postigne nezavisno od Nemačke, onoliko koliko je moguće. Verujem da je to objašnjenje njenih sadašnjih predloga Jugoslaviji. Pojmljivo je da je ona već obezbedila nemačku podršku za to. Uzevši sve u obzir, verovatnije je da nije, ali ona uvek može da se nada da to učini.

24. Osnova na kojoj Nemačka i Italija mogu da sarađuju u podeli centralne i jugoistočne Evrope je očigledno čista špekulacija - bar posmatrano iz ovdašnjeg ugla. Ali iz ovog ugla pogled je uperen na Rumuniju. Knez Pavle Vam je nedavno rekao da je prilikom posete kralja Carola herr Hitleru u Berhtesgadenu, firer tražio o Njegovog veličanstva da ovaj olakša položaj g. Codreanu i ostalim članovima Gvozdena garde koji su bili na robiji.¹⁵ Pošto se vratio u Bukurešt kralj Carol je na ovaj zahtev odgovorio tako što je naredio da se odmah pobiju. Kako je knez Pavle tačno primetio, to su stvari koje herr Hitler nikada ne zaboravlja. U nedavnom izveštaju iz Berlina, ambasador Nj.v.¹⁶ izvestio o preovladavajućem mišljenju da je nemački tigar u svom brlogu i da se ponovo sprema na skok, mada je nemoguće predvideti u kom pravcu. Neki smatraju da bi to moglo biti na istok, drugi na jugosistok, treći na zapad. Ostali izveštaji iz raznih izvora (uključujući i poslednja izdanja štampe koju smo primili) potvrđuju utisak sir g. Ogilvia Forbesa o izvesnosti skorog skoka tigra i neizvesnosti njegovog pravca. Od tada smo primili neke indicije da je Ukrajina manje moguć plen nego što je to nedavno izgledalo; a ako je sledeći nemački plen Rumunija, koja pruža izgleda za obilno snabdevanje naftom, kao i poljoprivrednim proizvodima, onda izbor ne izgleda nemoguć. Mađarska i Bugarska bi u zahtevima za deo Rumunije, priliko mnjenog komadanja, bile u istom položaju kao Poljska i Mađarska u slučaju Čehoslovačke. Italija bi mogla da očekuje dobru žetvu iz svoje saradnje sa Nemačkom u ovom plodonosnom polju.

25. Prava mađarske i bugarske manjine u rumuniji (da i ne spominjemo nemačke) pružila bi osnovu za intervenciju totalitarnih država što druge sile mogu da smatraju bar podjednako teškim da to opovrgnu, kao što je bilo u analognom slučaju sa Čehoslovačkom. U tim okolnostima, situacija je takva da se Nemačka i Italija mogu nadati da je iskoriste - i to nekažnjeno. Francuska ne može da pruži pomoć Rumuniji ukoliko joj se Velika Britanija ne pridruži. Sovjetski Savez, čak i ako bi bio sposoban za oružanu intervenciju, ima manje razloga da to učini, u svakom slučaju na bazi ugovora, nego u slučaju Čehoslovačke. Poljska, iako saveznica Rumunije, jedva da bi se usudila da krene u pomoć; čak je moguće da se herr von Ribbentrop, koji je upravo bio u Varšavi, već dogovorio sa pukovnikom Beckom u vezi sa tim. Jedva da je potrebno dodati da se u ovakvim okolnostima ni jedna članica Balkanske Antante ne bi pokrenula.

26. Iako ne nude nikakve dokaze o takvoj zamisli u vezi sa Rumunijom, italijanski predlozi Jugoslavije ih svakako nameću. Kada je g. Stojadmović saopštio grofu Cianu da on ne bi mogao da sklopi sporazum sa Mađarskom dok ne dobije saglasnost Rumunije, grof Ciano je odgovorio da ima razumevanja za teškoće g. Stojadinovića u vezi sa tim, te je dodao da Mađari

¹⁵ Corneliu Codreanu, šef fašističke organizacije "Gvozdena garda" pripremao je u proleće 1938. godine puč, ali je ova namera otkrivena, a Codreanu i njegovi saradnici izvedeni na sud i osuđeni na vremenske kazne. /Isorija Rumynii, Moskva 1971, 233-234.

¹⁶ Ambasador V. Britanije u Berlinu Sir Nevile Henderson.

moraju da učine nešto što bi poboljšalo položaj njihove manjine u Rumuniji. To bi svakako mogao da bude nagoveštaj da bi Rumunija mogla biti sledeća na listi provalnika.

27. Toliko o pretpostavci br. 2. Razmišljanja o pretpostavci 3 - "Da li je italijanski plan prvi korak preduzet da bi se osigurala u najmanju ruku neutralnost manjih mediteranskih zemalja, u uverenju da možda nije daleko dan kada će Italija, uz nemačku pomoć, pobrati mediteranske plodove koje toliko priželjkuje" - dovode me na još teži teren po kome imam veoma malo prava, možda i nimalo, da se krećem. U nedostatku ranijih odgovora na pitanje "Kolika je čvrsta Osovina Berlin-Rim" i "koliko je tačno da je herr Hitler dao Italiji određene ruke na Mediteranu" - svaki pokušaj da se razmotre širi problemi koje pokreće ova pretpostavka mora biti čisto nagađanje, bar što se mene tiče.

28. Ipak, postoje bar dve činjenice koje izgledaju neosporne. Prvo, ako su se italijanski planovi za obezbeđivanje predominantne pozicije na Balkanskom poluostrvu pokazali uspešnim, jasno je da će ona ne samo moći lakše da se odupre nemačkom pritisku već će biti u mnogo povoljnijem položaju da ugrozi britansku bezbednost u istočnom Mediteranu.

Drugo, italijanski predlozi za podelu Albanije i pripajanje Soluna Jugoslaviji, ne mogu se, razumljivo, smatrati da su saglasni sa tekstom, a komoli i duhom, onog dela anglo-italijanske deklaracije od 2. januara 1937. godine¹⁷ - nedavno potvrđene zaključivanjem anglo-italijanskog dogovora kojim su se dve strane potvrdile da same ne žele niti drugima dozvoljavaju da se promeni *status quo*, državnog teritorijalnog suvereniteta u mediteranskom bazenu.

29. Sto se tiče prve tačke, teško može da se posumnja da Italija, koja je još obazriva zbog načina na koji su balkanske zemlje saradivale u sankcijama protiv nje u vreme italijansko-abisinijskog konflikta, ne čini sve da obezbedi da se one nikada više ne usude da osujete njene buduće planove koje može imati za uspostavljanje nadmoći u istočnom Mediteranu. U prednjim delovima ovog izveštaja skrenuo sam pažnju na težak rizik od rata (da li samo manjeg rata) koji, prema meni, leži u osnovi italijanskih predloga Jugoslaviji. Može biti da je ponuda za podelu Albanije i pomoć za pripajanje Soluna samo mamac koji bi Jugoslaviju doveo u poziciju vazalstva. Jednom kada je Italija svede i na tu poziciju, ona će prestati da se meša u njene poduhvate. Opet, Italija može biti sigurna da će, bar što se Albanije tiče, njeni ciljevi biti postignuti bez rata - jer, zahvaljujući specijalnom položaju koji uživa u Albaniji, kao rezultat odluke Konferencije ambasadora iz 1921. godine,¹⁸ može polagati pravo na intervenciju u cilju sprečavanja nemira u toj zemlji. Ali, rizici prisutni u predlozima su tako veliki da se može zaključiti da je Italija odlučila da dominira Balkanskim poluostrvom čak i po cenu rata. Ceo plan jako miriše na fašističku doktrinu "opasnog življenja" i nijedan predlog, osim predloga za pakt s Mađarskom i Jugoslavijom, nije u skladu sa nedavno izraženom željom g. Mussolinija za "pravednim mirom".

30. Proučavao sam nedavne izveštaje koje smo dobili od poslanika Njegovog veličanstva u Draču zbog nekog dokaza o ozbiljnim nemirima u Albaniji i nisam mogao da nađem ni jedan. Prema onome što je grof Ciano rekao ovde, nemiri treba da se izazovu da bi se opravdala italijanska intervencija u Albaniji. (U vezi sa ovim pročitao sam sa interesovanjem nedavni izveštaj lorda Perthu u kome kaže da mu je grof Ciano rekao kako je pre abisinijske kampanje g. Flandin, tadašnji francuski premijer, predložio,

¹⁷Deklaracija od 2. januara 1937. godine poznata kao britansko-italijanski džentlmenski sporazum.

¹⁸Vidi dokument br. 6, napomena br. 4.

dakle samo grofu Ciano - tada ministru za propagandu - sličnu akciju u Abisiniju, u cilju stvaranja izgovora za italijansku intervenciju tamo).

31. U svakom slučaju, grof Ciano je jednostavno konstatovao da je glavni razlog što Italija mora imati južnu Albaniju taj što želi tamošnje naftne izvore.¹⁹ Meni to izgleda značajno. Pretpostavljam da nafta iz ovih izvora i sada najviše ide Italiji; bez sumnje, ona mora da plaća zakupninu albanskoj vladi, ali da li je to dovoljan razlog za anektiranje zemlje? Izgleda bar da postoje izvesni razlozi da se zaključi da Italija razmišlja o situaciji u kojoj možda ne bi mogla lako da obezbedi snabdevanje naftom iz drugih izvora.

32. Vratimo se sada, iz ove digresije, drugoj činjenici koju sam pre pomenio - nekompatibilnost italijanskih predloga Jugoslaviji sa sadržajem i duhom anglo-italijanskog sporazuma. U vezi sa ovim, ja bih pokušao da podsetim na iskreno kazivanje maršala de Bono, u njegovoj knjizi o abisinskoj kampanji, o načinu na koji su se odvijale italijanske pripreme za osvajanje Abisinije, Dok je Italija još uvek držala Društvo naroda u igri!

33. U svom izveštaju br. 1208 lord Perth je potvrdio italijansku dilemu: "Snagom svoje rastuće populacije i novootkrivenim dinamizmom, ona može da pothranjuje nadu da će u nekoj budućnosti naslediti deo francuske severnoafričke imperije, a možda i naše pozicije u Severnoj Africi i na Srednjem istoku. Da li bi se njene šanse povećale ako bi se borila sa Engleskom i Francuskom u ratu protiv Nemačke i tri sile pobede? S druge strane, kao saveznica pobedničke Nemačke, može da očekuje da joj se ambicije ostvare". Trenutno pitanje je izgleda: koliko daleko će Nemačka ići u podržavanju Italije u njenim zahtevima protiv Francuske ako sada, kada je španski građanski rat sve bliži kraju, Italija oseti da je došlo vreme da postavi svoje zahteve? Može biti da Italija sada pokušava da ojača svoje pozicije na Balkanu, jer se boji da bi Nemačka mogla, bar u ovom trenutku, da je razočara u vezi sa ovim. Ona, možda, smatra da bi Nemačka bila sklonija da podrži njene balkanske zamisli, koje bi se mogle pokazati lakše za ispunjenje makar bile manja nagrada za obavljene usluge.

34. Ne sumnjam da velika većina Italijana svesrdno želi mir sa Velikom Britanijom, a to je, siguran sam, osećanje koje recipročno deli većina britanskih građana i ne manje ja. Ali bojim se da su ambicije italijanske vlade - ili bar onog dela fašističke partije, o kome je lord Perth nedavno pisao da "oni ne žele da zaostanu u igri grabeža na račun zemalja demokratije koje su, smatraju, sada zauzete" - takve da se ne mogu ostvariti bez konflikata. Signore Mussolini je možda s godinama postao mudriji mora biti potpuno svestan topline kojom je Italija poželela dobrodošlicu britanskom predsedniku vlade;²⁰ nedavno mu je čak i sopstveni narod aplaudirao i ukazao čast zbog njegovog udela u spasavanju Evrope od rata.²¹ Ali, nije neinteresantno danas se prisetiti na deo njegovog govora koji je održao 1927. godine: "Mi ćemo biti u poziciji da tada, odnosno sutra, kada se između 1935. i 1940. nađemo u momentu koji bih nazvao presudnim za evropsku istoriju - iskoristimo situaciju i učinimo da se naš glas čuje i da najzad naša prava budu poznata".

(Potpis) Terence Shone
30. januar 1939.

(PRO, FO 371/23738, R 1083/111/67)

¹⁹Vidi dokument br. 2, napomena br. 4.

²⁰N. Chamberlain i lord Halifax su posetili Rim 11.-14. januara 1939.

²¹Misli se na Mussolinijevu posredničku ulogu na Minhenskoj konferenciji.

8
**PRIVATNO POVERLJIVO PISMO DRŽAVNOG SEKRETARA
LORDA HALIFAXA POSLANIKU U BEOGRADU CAMPBELLU**
London, 2. februar 1939.

Sa velikim interesom sam primio vaša dva duga pisma, od 19. i 21. januara,¹ u kojima pišete o vašim razgovorima sa knezom Pavlom. Saosećam potpuno sa Njegovim kraljevskim visočanstvom u teškoćama obavljanja njegovog zadatka i divim se iskrenosti i državničkoj sposobnosti koju ispoljava pri vršenju svoje dužnosti. Posebno sam polaskan poverenjem koje mi je ukazao objašnjavajući tako potpuno sve što se desilo i što ima na umu; i vi možete da ga uverite da će to poverenje biti najskrupuloznije poštovano. Ja lično duboko cenim što je, vašim posredstvom, govorio tako potpuno i otvoreno.

2. Što se tiče Bugarske, možete uveriti Njegovo kraljevsko visočanstvo da je nismo ni u kom smislu ohrabivali u njenoj revizionističkoj kampanji i da nemamo namere da to činimo. Samo su smutljivci, kojih, avaj, ima i suviše u srednjoj i jugoistočnoj Evropi, mogli da objave takvu priču. Ja potpuno odobravam takve argumente koje ste vi sami istakli, koji nas sprečavaju da zastupamo takvu politiku, ali to nas ne sprečava da se nadamo da će konačno, možda, doći vreme kada će zemlje Balkanske Antante biti u stanju da uvuku Bugarsku u svoju orbitu i tako ostvare ujedinjeni balkanski blok.

3. Što se tiče Albanije, mi nemamo, kao ni knez Pavle, nikakve informacije koje bi nas navela da verujemo da je u dejstvu bilo kakav revolucionarni pokret za svrgavanje kralja Zogua. To bi svakako mogao biti deo krajnjeg cilja Italije: da sama stvori takav pokret u trenutku koji joj se učini pogodnim. To, međutim, ne umanjuje značaj Cianove sugestije da Njegovo kraljevsko visočanstvo i on treba da se sporazumeju o nasledniku kralja Zogua ili da postignu prethodni sporazum za podelu Albanije i deobu plena. Uzgred, bilo kakva deoba te vrste bila bi kršenje našeg sporazuma s Italijom o održavanju *status quo* u Sredozemlju. Štoga je za mene bilo značajno da se upoznam sa odlučnim stavom kneza Pavla po tom pitanju i uzdam se da će ostati pri svojoj odluci da nema bilo kakve veze sa tim planovima.

4. Što se tiče gospodina Stojadinovića, nisam baš puno oduševljen. Jasno je, međutim, da je to stvar jugoslovenske unutrašnje politike, u koju bih se veoma nerado uplitao. Ne sumnjam uopšte da Njegovo kraljevsko visočanstvo nije brižljivo odmerilo sve "za" i "protiv" i da je zadovoljno što gospodin Stojadinović neće biti veća opasnost u opoziciji nego što je na vlasti. Knez Pavle je očito u boljem položaju od mene da prosudi o dubini rodoljublja gospodina Stojadinovića i da zna da li se u njega može imati poverenja da neće spletkariti s Italijom i Nemačkom protiv interesa kako Njegovog kraljevskog visočanstva tako i Jugoslavije. Ako bi, međutim, Njegovo kraljevsko visočanstvo ostalo pri svojoj nameri da otpusti gospodina Stojadinovića, možete mu pružiti uveravanje da ćemo mi, u granicama naše moći, učiniti sve da obezbedimo povoljno držanje štampe na linjama koje vi predlažete.

Možete, ako smatrate da je poželjno, pokazati ovo pismo knezu Pavlu; inače, bilo bi mi drago ako biste što pre pronašli mogućnost da s njim razovarate u smislu prednjeg.

HALIFAX

¹Vidi dokumenta br. 1 i 2.

U međuvremenu primio sam još jedno pismo od vas, od 30. januara. Veoma sam vam zahvalan što pišete tako iscrpno i samo da vam kažem da ćemo mi najbrižljivije razmotriti sve što ste nam rekli

P.S. Pade mi na um, čitajući vaše telegrame br. 13, 15² i 16, da bi trebalo možda da iskoristite ovu priliku, ako ne vidite nikakvu smetnju, i kažete knezu Pavlu koliku važnost pridajem očuvanju Balkanske Antante, čiji je Jugoslavija tako važan član, i da se, stoga, nadam da će on biti u stanju da se odupre svim pokušajima, bilo Nemačke bilo Italije, da oslabi ili potkopa, na bilo koji način, pripadništvo Jugoslavije toj Antanti.

(PRO, FO 371/23738, R 1087/111/67)

²Vidi dokument br. 4.

(...)

11
IZVEŠTAJ POSLANIKA U BEOGRADU CAMPBELLA
DRŽAVNOM SEKRETARU LORDU HALIFAXU
VRLO POVERLJIVO

BR.20
(33/14/39)
Beograd, 13. februar 1939

Moj Lorde,

1. Imao sam čast da kratkim telegramima izvestim o padu Stojadinovićeve vlade i formiranju njene naslednice. Imam nameru da u ovom izveštaju gole činjenice izrazim kroz priču protkanu analizom uzroka koji su doveli do toga.

2. Diskutujući sa mojim kolegama i ostalima o događaju koji se desio na opšte iznenađenje, mudro sam rekao da je od ostavke dr Korošeca, slovenačkog vođe i ministra unutrašnjih poslova¹ (Shoneov telegram br. 117 od 22. decembra), bilo očigledno da nešto nije u redu. Ovo nije sasvim iskreno. Tačno je da sam predvideo, kako sam naveo u mom izveštaju br. 272 od 19. decembra, da bi vlada mogla zažaliti ako je napuste dr Korošec ili dr Spaho, muslimanski vođa, čiji je savez sa g. Stojadinovićem stvorio osnovu Jugoslovenske radikalne zajednice. Ali kada je ovaj prvi podneo ostavku, pre nego što se mastilo osušilo na tom izveštaju, on nije uskratio podršku svojih sledbenika; a položaj g. Stojadinovića sa velikom većinom u Skupštini je izgledao neoboriv. Moje mišljenje nije bilo ozbiljno poljuljano ni kada sam prvi put čuo da je g. Cvetković, jedan od najsposobnijih sledbenika M. Stojadinovića, za koga se pričalo da uz sebe ima oko stotinu poslanika iz redova vladine stranke, spletkario protiv svog vođe. Dosta kasnije, kada sam počeo da primećujem promenu u načinu na koji se knez namesnik obraćao predsedniku vlade, shvatio sam da mu Njegovo kraljevsko visočanstvo ne poklanja više isto poverenje kao pre.

3. Uskoro sam postao svestan da je osnovni razlog za ovu promenu neprestano rastući apetit g. Stojadinovića za ličnom vlašću. U izveštajima napisanih u to vreme opisao sam kako je tokom kasnijih faza izborne kampanje on išao u pratnji telohranitelja u zelenim košuljama koji su ga zvali "vođa" i vozio se kroz mase ljudi stojeći u svojim kolima sa ispruženom rukom na pravi nacistički ili fašistički način. Ova vožnja poput diktatora je sama po sebi bila dovoljno neprijatna za kneza namesnika. Gore od toga je što je bilo sve više znakova da su ambicije Stojadinoviću zanele pamet i da se bližio dan kada će on biti zadovoljan samo sa potpunom ličnom diktaturom. Knez Pavle stalno pazi da njegov položaj bude položaj staratelja mladog kralja. To je ono što ga je stalno sprečavalo da izmeni ustav što je do tada bio dr. Mačekov uslov *sine qua non* rešavanja hrvatskog pitanja. Stajati po strani, dok vlast koju mu je poverio Kralj diktator, da je sačuva za njegovog sina postepeno uzurpira premijer diktator, značilo bi za Njegovo kraljevsko visočanstvo izdaju svetog poverenja.

4. Na njega su takođe uticali rezultati izbora koji su, mada je bila nominalna pobeda vladine stranke nad svim ostalim zajedno,² ipak pokazali da su Hrvati ostali čvrst i ujedinjen blok kao uvek. Nekada je g. Stojadinović

¹Za razlog ostavke dr Antona Koršca vidi Britanci, knjiga 2, str. 682, napomena 61.

²Na decembarskim izborima 1938. godine Stojadinovićeva lista je dobila 1.643.783 glasa, dok je Mačekova lista /Udružena opozicija/ dobila 1.364.524 glasa, a lista Dimitrija Ljotića 30.734. Vidi Britanci o Kraljevini Jugoslaviji, kn. 2, 681.

bio nesumnjivo iskren u svojoj otvorenoj želji da reši hrvatsko pitanje; ali sam kasnije imao utisak da se on, shvativši da se rešavanje problema do kojeg bi moglo doći jedino u okviru jedne ustavne vlade, zaustavilo točak njegovih vlastitih ambicija, pripremao da napusti sve dalje pokušaje da prevaziđe nepopustljivost dr Mačeka. S druge strane, knez namesnik je u nedavnim spoljnim i unutrašnjim događajima video dodatni impuls da okonča razjedinjavanje Kraljevine. Ostao je u stalnoj vezi sa hrvatskim vođom koji je, međutim, i dalje uporno odbijao da popusti i za pedalj.

5. Tek odnedavno kada je Njegovo kraljevsko visočanstvo izjavilo da je razgovor sa njim bio kao razgovor sa mermernim blokom na kojem su urezane reči "ukinuti ustav", dr Maček je izgleda promenio raspoloženje. Poslao je poruku nagoveštavajući svoju volju da prihvati uslove koji su u poređenju sa prethodnim zahtevima bili iznenadujuće umereni. Ne znam da li su ili nisu bili uslovljeni uklanjanjem čoveka za koga je uvek tvrdio da je nesavladiva prepreka sporazumu. Bilo kako bilo, knez namesnik je video zgodnu priliku da otpusti g. Stojadinovića, jer to je, da o tome ne govorimo suviše otvoreno, ono što se u stvarnosti desilo.

6. Zavera je pripremana u velikoj tajnosti. Prvobitna namera je bila da se sačeka dok se stvari konačno ne reše sa dr Mačekom. Međutim, da li zbog toga što se plašio da je isuviše popustio ili zbog toga što je mislio da bi odugovlačenjem mogao postići bolje uslove, dr Maček je oklevao da se obaveže. Knez Pavle je bio primoran da pomogne kad je postalo neophodno da g. Cvetković, budući naslednik g. Stojadinovića, deluje pre imenovanja predsednika Skupštine i drugih funkcionera novog Parlamenta, jer bi ta imenovanja omogućila g. Stojadinoviću da postavi svoje pouzdane saradnike na ključna mesta i tako učvrsti svoj položaj. Otuda, uveče uoči dana kada je trebalo da se obavi glasanje, g. Cvetković i njegove četiri kolege, dr Spaho, vođa muslimana, koji je upućen u tajnu samo nekoliko časova ranije, g. Kulenović, dr Spahov glavni pomoćnik, g. Krek i g. Snaj, dva sledbenika dr Korošca u vladi, podneli su g. Stojadinoviću ostavku pod izgovorom da ne mogu podržavati onakvu vladinu politiku prema Hrvatima kakvu je dan ranije u jednom beskompromisnom govoru izložio ministar prosvete.³ Rano sledećeg jutra g. Stojadinović, je čak i ne konsultujući se ni sa svojim preostalim kolegama, podneo knezu namesniku kolektivnu ostavku vlade, verujući da je ovo samo formalnost i da će on odmah biti pozvan da rekonstruiše svoj ministarski tim. Bio je mnogo iznenađen kada je knez prihvatio njegovu ostavku.

7. Nespreman u početku da prihvati poraz, nekoliko dana je nastojao da okupi svoje sledbenike u nadi da je u stanju da pokaže da je nezamenjiv. Međutim, preduhitrio ga je g. Cvetković, i u ovo vreme kad ovo pišem, veruje se da je bivši predsednik vlade, videvši da mu je ostala verna samo šačica njegovih bivših sledbenika, odlučio da se prikloni neizbežnom. Rečeno mi je, mada za ovo nemam dokaza, da su on i njegov suparnik ostali u dobrim odnosima i da će se vlada prećutno složiti sa njegovim izborom za predsednika poslaničke grupe Jugoslovenske radikalne zajednice, ako on to želi. G. Cvetković nesumnjivo žarko želi da izbegne rascep koji bi se dogodio u

³Radi se o govoru ministra prosvete Bogoljuba Kujundžića u toku verifikacione debate u Narodnoj Skupštini 3. februara. Njega je Miloš Tujanjanin optužio da je mandat dobio zahvaljujući dopisivanju četiri glasa koje nije dobio, pa da mu mandat nije valjan. Na to je Kujundžić u odgovoru naglasio da nikada u Bosni i Hercegovini ideja Kupinca /Mačekovo imanje, Z.A./ neće pobediti ideju Soluna i Kajmakčalana. Vidi, Lj. Boban, Maček i politika Hrvatske Seljačke stranke, knjiga 1, 461/.

stranci ako g. Stojadinović pređe u opoziciju sa onoliko sledbenika koliko može da okupi.

8. Kako je moćnik pao? Kvaliteti g. Stojadinovića su bačeni u zasenak njegovom ukorenjenom greškom, ambicijom, koja je glavni razlog za njegov pad. Bio je demokrata kad je došao na vlast, ali posedovanje vlasti zavrtelo mu je glavu. Njegova taština i vera koju je imao u svoju sposobnost da uspe tamo gde drugi ne mogu, navele su ga da podceni čvrstinu karaktera kneza namesnika i opiranje disciplini svojih zemljaka. Njegova navika na koju sam često aludirao, da bezobzirno postupa sa svima koji su imali veze s njim, ostavila ga je bez prijatelja u časovima iskušenja. Rečeno mi je da su, kad su novosti o prihvatanju njegove ostavke objavljene po kafanama, ljudi koji se ne poznaju ustajali i grlili se. Bilo kako bilo, nigde nisam čuo ni reč žaljenja zbog njegovog odlaska. Sto se mene tiče ja ne mogu a da ne osećam izvesno žaljenje za odlaskom čoveka koji je bio istaknuta ličnost, ma kakve greške pravio. Kao strani predstavnik koji je morao da saraduje s njim, ja nemam zamerke. Bio je uvek učtiv, spreman da sluša, istinoljubiv, mada ponekad neuhvatljiv. U prilikama kada sam činio prigovore, on je moje primedbe primao bez uvrede; kada je on sa svoje strane imao da kaže nešto neprijatno, on je nekako uspevao da pilulu zasladi. Nedostajće mi njegova ljubaznost i njegov smisao za humor.

9. Da bi se otarasio čoveka koga mi je jednom opisao kao "džina među patuljcima", knez namesnik je pokazao veliku hrabrost i taktičku veštinu. G. Stojadinović mu je dobro služio oko tri godine i Njegovo kraljevsko visočanstvo se ne bi odvojilo od njega da nije bio ubeđen da bi njegovo zadržavanje ugrozilo prava koje mladom kralju pripadaju po rodenju. Bivši predsednik vlade je čovek koga je bolje imati za prijatelja nego za neprijatelja. On je dovoljno beskrupulozan da tendenciozno upotrebi znanje koje poseduje i možda čak i da teži osveti uz pomoć stranih službi. Ali knez Pavle, zaključivši šta mu je dužnost, nije odustao od svog neprijatnog zadatka. Veština koju je pokazao u izvođenju udara bila je visokog nivoa jer nije bilo lako zbaciti šefa vlade čija su samopuzdanje i samouvernost bili pojačani naizgled velikom većinom u parlamentu. Njegovo kraljevsko visočanstvo je na savet dr Korošca koji je, što će se pamtiti, podneo ostavku na položaj u vladi odmah posle izbora, odabralo za svoje oruđe g. Cvetkovića, koji nema izuzetnih osobina, ali je vrlo vešt član parlamenta. On je uspeo da podrije položaj g. Stojadinovića pre nego što je ovaj shvatio šta se dešava. Preostali deo priče je rečen u predhodnim paragrafima ovog izveštaja.

10. Sta reći o novoj vladi i njenim igledima? Kako je već rečeno, knez namesnik se nadao da će odmah moći formirati vladu u kojoj će saradivati i Hrvati. Nagovorili su ga da deluje pre nego što su njegovi planovi bili završeni. Sadašnju vladu stoga treba smatrati kao prelaznu. Ključ za budućnost je u rukama dr Maćeka. Neobavezujući se on je osigurao uklanjanje g. Stojadinovića i stvaranje nove vlade koja je jemstvo za pomirenje. On može da pomisli da će čekajući povoljnu priluku moći da stavi g. Cvetkovića u položaj da će morati ili da prihvati uslove Hrvata ili da deli sudbinu g. Stojadinovića. Ako je mudar on će svoje zahteve održati na razumnom nivou, i omogućiti knezu namesniku da ostvari dogovor koji je bio u fazi pregovora kad je on bio prisiljen da deluje. U sadašnjem trenutku postojeći znaci potkrepljuju mišljenje da će dr Maćek, jer je mnogo ojačao svoj taktički položaj bez bilo kakve žrtve sa svoje strane, biti doveden u iskušenje da ne prizna svoj predlog knezu i da obnovi svoje zahteve na nivou sličnom ranijem. Nadajmo se da će on biti dovoljno dobar državnik da odoli ovom

iskušenju i da iskoristi priliku koja se možda neće ponoviti, da okonča ovaj dugotrajan razdor.

11. Takva je istinita priča o događaju koji je izgleda toliko zbunio koliko iznenadio. Neke njene pojedinosti su čak i sada poznate samo onima koji su učestvovali u tajnoj pripremi; i zato vrlo iskreno molim da se poštuje njen poverljiv karakter. Ne treba da raspravljamo o neprijatnostima, blago rečeno, koje bi njeno otkrivanje moglo da prouzrokuje glavnom akteru drame.⁴

Imam čast...
R. H. Campbell.

(PRO, FO 371/23738, R 1087/111/67)

⁴Foreign Office je poštovao ovaj zahtev Campbella. Ocenjeno je da je to izveštaj visokog nivoa, kakav se mogao očekivati od R.H. Campbella i da ga zato treba štampati za internu poverljivu upotrebu, ali da ne sme nikako da "procuri". Zbog toga je broj licenci kojima su štampani izveštaji dostavljeni reduciran za polovinu. Pored toga na svakom primerku je stavljena klauzula: "Skreće se pažnja na posebno poverljivu prirodu ovog izveštaja, koji mora da se spali odmah posle čitanja." Od toga su izuzeti primerci upućeni poslanicima u Atini, Bukureštu, Sofiji i Draču i ambasadorima u Rimu i Ankari.

A. Noble iz odeljenja za južnu Evropu /Southern Department/ Foreign Officea zabeležio je 20. februara sledeće: "Utisak koji se dobijaje da je knez Pavle znatno veći i hrabriji čovek nego što se pretpostavljalo. Uspeh ili neuspeh njegove smeje politike zavisi pre svega od dve stvari: 1/ Da li će Maček imati dovoljno mudrosti da prihvati ovu zlatnu priliku za rešavanje hrvatskog pitanja na razumnijoj osnovi i 2/ da li će g. Stojadinović biti dovoljno lojalan da se uzdrži od opasnih intriga. Sa italijanskom podrškom on može da izazove razdor u Jugoslaviji. Hrabrost kneza Pavla zaslužuje uspeh i može je doneti".

(PRO, FO 371/23785, str.54).

(...)

16
TELEGRAM KONZULA U ZAGREBU RAPP A POSLANIKU U
BEOGRADU CAMPBELLU

Br. 1 Zagreb, 18. marta 1939.

Nedavni događaji duboko su zabrinuli Hrvatsku, gde se veruje da će se nemačka agresija nastaviti sve većim zamahom. Došlo je do nekoliko veoma malih demonstracija u korist Nemačke i Pavelića, ali je velika većina stanovništva ostala mirna i čvrsto uz Mačeka. I dalje važi njegovo mišljenje da Hrvati jednako gube sa Nemcima kao prijateljima ili neprijateljima. Ali ovo mišljenje ne dele radikalniji članovi njegove partije, obeshrabreni sadašnjom unutrašnjom situacijom i osećanjem da nemaju šta da izgube. Zbog toga, predlozi koje su Nemci nudili nisu odmah (jedna grupa nedešifrovana) odbacivani. Jedan nemački predlog je da bi oni mogli da deluju kao arbitar između Srba i Hrvata. Značajno je da Košutić provodi dva dana u Bratislavi pod izgovorom da je u poseti rođacima, a u stvari se smatra da proučava autonomiju Slovačke. Veruje se da iza posete stoji nemački uticaj.

Osim međunarodne situacije, oseća se razočaranje što Beograd nije još uvek povukao neki odlučujući potez u cilju sređivanja unutrašnjih problema. Mačekov stav je da se sigurnost može naći u ujedinjenoj Jugoslaviji, uz efektivne britanske garancije njenog teritorijalnog integriteta. On misli da je već pet do dvanaest. Ovo mišljenje je opšte rasprostranjeno u odgovornim krugovima. Ako ne bi uspelo ujedinjenje Jugoslavije, onda se zagovara britanski protektorat nad Hrvatskom i Dalmacijom, sa trenutnom okupacijom Splita i Kotora od strane britanske flote. Maček takođe misli da ako su Srbi sigurni da će sačuvati Srbiju, što on sumnja, oni će rado žrtvovati Hrvate i Slovence. Svi se boje opasnosti suočavanja sa svršenim činom i naglašavaju da Hrvati ništa ne mogu da učine da bi sebi pomogli. Jedina nada je da bi Engleska mogla spasiti situaciju (jedna nedešifrovana grupa). Ja verujem u dubinu njihovih antinemačkih i antiitalijanskih osećanja, kao i u iskreno prijateljstvo prema Velikoj Britaniji. *Slovenci* se osećaju u još beznadežnijoj situaciji; juče me je pitao urednik vodećeg slovenačkog lista da li imam da im dam neku poruku nade, jer su bez britanske pomoći potpuno izgubljeni.

T.C. Rapp

(PRO, FO 371/23886, R 1934/032/92)

(...)

18
IZVEŠTAJ POSLANŠTVA U BEOGRADU FOREIGN OFFICEU
ODELJENJE ZA JUŽNU EVROPU

/113/2/39/
Beograd, 8. april 1939.

U vezi sa našim dopisom br. 174, od 27. jula, i prethodnom prepiskom, primili smo od sekretara Turskog poslanstva još neke informacije o jugoslovensko-turskom sporazumu, koji je parafiran u Ankari prošlog jula, a koji se odnosi na preseljenje jugoslovenskih građana turskog porekla u Tursku.

Sporazum do sada nije odobrila nijedna vlada, pa zbog toga ništa nije učinjeno na njegovom izvršenju.

Mi smatramo da je sporazum trebalo da obuhvati povratak *svih* žitelja turskog porekla iz južne Srbije u Tursku, a da se njihov broj grubo procenjuje na 200.000. Upitan o ovome, turski sekretar je rekao da ovaj broj nije preteran i da u njega neće biti uključena ni jedna osoba albanskog porekla. Međutim, kao što je, u izveštaju ser A. Ryana br. 96, od 27. jula 1938. godine, rečeno, uopšte nije lako razlikovati ljude turske i albanske narodnosti u južnoj Srbiji.¹ Šaljem kopije ovog pisma u Ankaru i Drač.

Vaš ...
Chancery

(PRO, FO 371/23886, R 2765/1021/92)

¹Vidi i dokument br. 5.

(...)

41

**PRIVATNO POVERLJIVO PISMO POSLANIKA U BEOGRADU
CAMPBELL DRŽAVNOM SEKRETARU LORDU HALIFAXU**

Beograd, 20. maj 1939.

Poštovani državni sekretaru,

Knez Pavle mi je prekjuče rekao da smatra da biste možda želeli da čujete njegove opšte utiske sa puta u Rim.

Ono što ga je iznenadilo više od bilo čega drugog je očigledna Mussolinijeva želja da izbegne rat. Govorio je da je Evropi potreban period od četiri do pet godina mira. Ciano je govorio o dve do tri godine. Mussolini je nekako zabrinut zbog Danciga, i rekao da je upotrebio sav svoj uticaj u Berlinu, kao i u Varšavi, kako bi sprečio da se stvari ne razviju do ekstrema. Knez Pavle ga je ohrabrivao da nastavi tako i podsetio na ulogu koju je odigrao u septembru.¹ Mussolini, čije je lice na ovo sinulo, odgovorio je kao da traži odobravanje: "Da, mislim da sam zaista tada odigrao korisnu ulogu".

Druga stvar koja je iznenadila kneza Pavla bila je da je Mussolini govorio o Hitleru gotovo sa oduševljenjem. Na osnovu ovog, kao i drugih indikacija, Njegovo kraljevsko visočanstvo je došlo do zaključka da je Osovina nesalomiva. To je bio potpuni preokret (što nije iznenađujuće za čoveka njegovog živog temperamenta) jer, ne tako davno, često me je pitao da li u Londonu shvataju da je trenutak sazreo da pokušaju da otrgnu Mussolinija od osovinske klopke.

Što se tiče Španije, bourbonski rođaci kneginje Olge su mu rekli da će se Franco u slučaju rata bez svake sumnje priljučiti silama Osovine. Knez Pavle je stekao utisak (verovatno iz istih izvora) da Mussolini radi na sprečavanju restauracije monarhije. Možda ovde postoji neka veza i da knez Pavle nastoji da ovo saopšti Londonu u nadi da će vlada Njegovog veličanstva potpomoći restauraciji.

Uopšteno govoreći, izgleda poseta nije uspela da odagna sumnje i nepoverenje koje je knez Pavle oduvek imao prema Mussoliniju, koga smatra ubicom kralja Aleksandra. U stvari, rekao je, u poređenju sa Duceom, Al Capone mora da je bio kultivisan i pobožan čovek!

U svemu ovome nema mnogo novih ili interesantnih momenata, ali kako je knez Pavle želeo da vam ovo saopštim lično, to i činim "zbog mirne savesti".

Iskreno Ronald Campbell

(PRO, FO 371/23884, R 4495/409/92)

¹Misli se na Mussolinijevu posredničku ulogu na Minhenskoj konferenciji septembra 1938. godine.

(...)

49

**STROGO POVERLJIVI IZVEŠTAJ POSLANIKA U BEOGRADU
CAMPBELL A DRŽAVNOM SEKRETARU LORDU HALIFAXU**

Br. 119

/63/35/39/

Beograd, 5. juni 1939.

Moj Lorde,

Bila mi je dužnost da u poslednjim izveštajima opišem kako je stav jugoslovenske vlade, pod stalnim pritiskom iz Berlina i Rima, postao neumerno povodljiv prema silama Osovine.

2. Ne iznenađuje što je to tako. U svakom skorom ratu u kome bi se Jugoslavija svrstala protiv ove dve sile, ona bi, uklještena između njih, sa potencijalnim neprijateljima na svojim ostalim granicama i sa armijom kojoj skoro u potpunosti nedostaje moderan ratni materijal, neizbežno doživela sudbinu koja je zadesila Srbiju 1915. godine. Zato nije čudo, iako većina naroda sa simpatijama gleda na zapadne demokracije, što njegove vođe ne vide mogućnost da vode politiku neutralnosti. Izgleda da su tek nedavno uvideli da će Jugoslavija pod udarom ratnih prilika biti prinuđena da se ubrzo prikloni jednoj ili drugoj strani, čak iako njena neutralnost ne bude ugrožena u samim počecima rata.

3. Imam utisak da ih manje plaši mogućnost da Jugoslavija bude uvučena u rat od ove neopipljive opasnosti kojoj je danas izložena, a koja vladu baca u defetističko raspoloženje. Ova opasnost, koja izgleda paralize jugoslovensku vladu, je dvostrana. Na severu Nemci aktivno pripremaju teren i u svakom trenutku mogu da izazovu incidente koji bi im dali povoda za intervenciju. Na jugu Italijani, podsticanjem iredentističkih pretenzija na Kosovo i ponovnim podsticanjem tinjajuće aktivnosti Makedonskog revolucionarnog komiteta, mogu da izazovu neugodnosti kad god to zažele. Sve do dana kada jedna ili obe diktatorske sile odluče da aktiviraju ove mogućnosti, one će nastaviti da ih drže nad glavama Jugoslovena kao garantiju za njihovo dobro ponašanje.

4. Pored ovih briga, u svesti Jugoslovena postoji i sumnja da li će uopšte neka kombinacija moći da se odupre snagama koje bi sile Osovine mogle da stave u dejstvo u momentu izbijanja neprijateljstava. Knez namesnik je opsednut strahom da bi francuska vojska mogla biti razbijena pre nego što se britanske vojne operacije uopšte i osete, kao i da bi naša mediteranska flota mogla biti ozbiljno ugrožena, ako ne i nešto gore, bombardovanjima od strane italijanskog vazduhoplovstva. Nepotrebno je reći da sam ja, kao i moji ljudi, učinio sve da osujetim takva razmišljanja. Poslednjih meseci retko sam propuštao priliku da u razgovorima sa nadležnima ovde, od kneza namesnika naniže, izrazim svoje poverenje u sposobnost zapadnih demokratija da odole prvom neprijateljskom udaru i da razvijam teoriju da će na kraju pobediti one zemlje koje imaju prevlast na moru, koje kontrolišu svetske izvore sirovina i koje imaju veće finansijske i ekonomske potencijale.

Cesto sam govorio da bi Jugosloveni trebalo dobro da pamte kako je Srbija u prošlom ratu bila pregažena, kako se ponovo izdigla kao Jugoslavija. Ako bi u sledećem ratu napravili pogrešan izbor, bili bi osuđeni ili na poraz ili nešto malo bolje, pod pretpostavkom da su im pobjedničke sile bile saveznice. U poslednje vreme mogao sam svoje argumente da potkrepim činjenicama i statistikom u vezi sa napredovanjem naoružavanja britanske vojske. Zadnjih dana bio sam u stanju da upriličim da pomorski izaslanik, u vreme njegovih retkih i kratkotrajnih poseta Beogradu, bude primljen kod kneza namesnika, kome je podneo veoma zanimljiv izveštaj o njegovoj

nedavnoj poseti mediteranskoj floti, kao i o samopouzdanju glavnokomandujućeg. Priča kapetana Packera¹ ostavila je dubok utisak na Njegovo kraljevsko visočanstvo, te joj se on više puta vraćao. Nedavno mi je rekao da sada veruje da je britansko vazduhoplovstvo, iako brojčano inferiorno u poređenju sa nemačkim, danas najjače na svetu. Ovo je sasvim drugačije mišljenje od onog koje je dosada imao.

5. Veliki napredak učinjen u našem naoružavanju, uvođenje stalne vojne obaveze i druge akcije koje ukazuju na britansku ozbiljnost, moralni oporavak Francuske, stav predsednika Roosevelta i američkog naroda, nova britanska politika organizovanja zajedničkog fronta odbrane protiv agresije, sve je to doprinelo da se slomi verovanje u nemačku nepobedivost, doskora široko rasprostranjeno u jugoslovenskim vladinim krugovima.

6. Zahvaljujući delimično ovoj promeni mišljenja i delimično normalnoj reakciji nakon prvog šoka koji je izazvala italijanska okupacija Albanije, knez namesnik i njegovi ministri izgleda počinju da se oporavljaju od nervnih napada od kojih su do sada patili. Ima malih, ali značajnih, znakova da im se hrabrost vraća. Najznačajnija činjenica koju mogu da navedem kao potvrdu mog gledišta je izjava predsednika vlade, data mom francuskom kolegi,² da bi se Jugoslavija u slučaju izbijanja rata za samo nedelju dana priključila demokratskim zemljama. Međutim, prebrzo bi bilo tumačiti ove reči bukvalno; one označavaju manje-više promenu duha, koju sam primetio u poslednjim razgovorima sa knezom namesnikom, pa čak i onima sa ministrom spoljnih poslova, koji je, po prirodi i kao posledica dugog boravka u Nemačkoj, posebno zaplašen od pristajanja uz nju.

Samo pre nekoliko nedelja, g. Cincar-Marković je odavao utisak da je veoma nervozan zbog reakcije u Berlinu i Rimu na anglo-tursku deklaraciju,³ da je bio spreman da razmisli i o rasturanju Balkanske Antante. Kad smo se poslednji put videli, nekoliko časova pred njegov odlazak za Berlin,⁴ sam je rekao da će se nakon povratka posvetiti ponovnoj konsolidaciji /Balkanske/ Antante. Istog dana je rumunskom ambasadoru rekao da će u Berlinu (verovatno kao odgovor na zahteve koji bi oslabili koheziju Antantne) reći da je Jugoslavija članica bloka koji se ponosi svojom nezavisnošću i koji će se boriti da to sačuva.

7. Ovaj moralni napredak vidljiv je u delima kao i u rečima. Oko 250.000 ljudi, dvostruko više od mirnodopskog sastava armije, još se drži pod oružjem. Ubrzani su radovi na utvrđivanju nemačke i italijanske granice. Najvažnije je što se prave potrebne pripreme za dizanje u vazduh mostova i tunela na dve pruge koje povezuju bivšu Austriju i Trst, preko Slovenije.

8. Ma kako umirujući ovi znaci bili, ne sme se pretpostaviti da oni najavljuju potpunu promenu politike. Uticaj sila Osovine na Jugoslaviju suviše je jak da bi joj dozvolio da se u sadašnjim okolnostima njih oslobodi. Ona će i dalje morati da se kreće vrlo oprezno i izbegava sve što bi moglo da izazove nezadovoljstvo njena dva totalitarna suseda. "Ne rien faire pour attirer la coup de foudre"⁵ je izraz koji spremno izgovara skoro svaki Jugosloven sa kojim sam razgovarao o položaju njegove zemlje.

9. Nemački vođi su ogorčeni britanskom politikom, koju oni označuju kao politiku okruženja, i to ih može naterati da izvrše veliki pritisak na kneza namesnika, u vreme njegove sadašnje posete Berlinu, da potpiše nešto u znak

¹Britanski pomorski izaslanik u Beogradu, kapetan Packer, bio je istovremeno akreditovan i u Atini, gde mu je bilo i stalno sedište.

²Francuski poslanik u Beogradu je bio Raymond Brygere (novembar 1937-juli 1940).

³Vidi dokument br. 47, napomena br. 1.

⁴Cincar-Marković je posetio Berlin 25. i 26. aprila 1939. godine, posle sastanka sa grofom Cinoom u Veneciji. Vidi dokument br. 44.

⁵Ne navlačiti nesreću na sebe.

da se Jugoslavija izvukla iz zamke demokratskih zemalja i pridružila se silama Osovine. Biće mi lakše ako se knez namesnik i njegov ministar vrata cele kože. Iz tog razloga, kako sam javio svojim telegramom br. 125, od 31. maja,⁶ tražio sam od Njegovog kraljevskog visočanstva da me primi uveče pred njegov odlazak. Ostao sam s njim u razgovoru skoro dva sata i učinio sam sve što sam mogao da ga ohrabrim da ne popusti pred nekim nasrtljivim zahtevima koji mogu biti postavljeni. Moju istrajnost nije umanjila ni poruka maršala Goeringa, koju mi je pročitao, poslata preko jugoslovenskog poslanika u Berlinu. U poruci se naglašavalo da su Nemačka i Jugoslavija komplementarne i potrebne jedna drugoj; da je Jugoslavija predodređena da igra vodeću ulogu na Balkanu; da "ako se šta desi na Balkanu" (ovde je njegovo kraljevsko visočanstvo prekinuo svoje čitanje i reklo: "Ovaj deo mi se ništa ne dopada"), biće dužnost jugoslovenske vlade da sagleda gde leže pravi interesi njenog naroda, ali ako izabere pogrešan put (ili reči istog značenja) izazvaće duboko, lično žaljenje maršala koji gaji tople simpatije i oduševljenje za jugoslovenski narod i njegove upravljače. U jednom delu, čijih tačnih reči ne mogu da se setim, bio je sadržan nejasan nagoveštaj da se neki sporazum mora postići.

10. To me je nagnalo da upozorim Njegovo kraljevsko visočanstvo da ne potpisuje pakt o nenapadanju i da sledećeg dana ponovim moje primedbe ministru spoljnih poslova. Jedan običan instrument ove vrste, ma kako izgledao bezazlen, izazvaće pogrešne i nesrećne utiske u mnogim zemljama. To je, šta više, nepotrebno jer takve obaveze već sadrži Kelloggov pakt,⁷ čiji su potpisnici obe zemlje. (Ministar spoljnih poslova je vrteo glavom kao da je želeo da kaže da mu ovaj argument ne bi mnogo vredeo). Ako bi se prihvatili principi jednog bilateralnog pakta o nenapadanju, Nemci će verovatno pokušati da u njega ubace i neke uslove koji bi izmenili ceo njegov karakter. Jugoslavija je sigurna sve dok čuva svoju nezavisnu poziciju; jednom li prihvati uslove, njena pozicija će postati neizdrživa. I knez namesnik i g. Cincar-Marković slušali su me pažljivo, ali ni jedan nije pokazao da deli moje mišljenje i ja ne lažkam sebi da sam na njih ostavio utisak. Moje sumnje su samo više pojačane posetom g. Subotića, dan nakon odlaska kneza namesnika i Cincar-Markovića, kod kojih je svakako bio radi konsultacija. Kada sam pomenuo pakt o nenapadanju, Subotić ništa nije rekao, ali je izgledao kao krivac. Brzo je promenio predmet razgovora da bi mi ispričao šta se između njega i Cincar-Markovića odvijalo po pitanju napuštanja Društva naroda, što je još jedan od zahteva koji Nemci mogu da postave. G. Subotić, vatreni pobornik Društva /naroda/, kao što vaše lordovstvo zna, čvrsto je odvrćao svoga šefa da na to ne pristane. Kada ga je Cincar-Marković pitao kojim argumentima bi mogao da otkloni pritisak, dobio je vrlo vešt odgovor da se mesto u Šavet /Društva naroda/, položaj koji trenutno drži Jugoslavija, rotacijom dodeljuje i zemljama Male Antante, te da Jugoslavija nema pravo (naročito ako je dat uz našu žrtvu, kao što mislim da će biti) bio bi dovoljan da ulije malo preko potrebnog ohrabrenja.⁸

Imam čast...
R.H. Campbell

(PRO, FO 371/23884, R 4708/409/92)

⁶Dokument br. 44.

⁷Vidi dokument br. 44, napomena br. 1.

⁸Vidi dokument br. 56.

**PRIVATNO POVERLJIVO PISMO POSLANIKA U BEOGRADU
CAMPBELL A DRŽAVNOM SEKRETARU LORDU HALIFAXU****Beograd, 14. jun 1939.**

Poštovani državni sekretaru,

Veliko Vam hvala na Vašem pismu od 6. juna i poruci za kneza Pavla, kojom mu zahvaljujete na dostavljenim utiscima o njegovoj poseti Rimu, a koju sam ja dužno predao prošle noći. Očigledno je bio veoma zahvalan.

Otišao sam da ga vidim u 9^h i sa njim ostao do posle 11^h. Za to vreme smo razgovarali o mnogim stvarima, a izvestio me je i o svojoj poseti Berlinu.

Pokušaću, što je moguće kraćim crtama, da Vam to ponovim.

Pre svega, njegove impresije o trojici ljudi sa kojima se susreo.

Hitlera je opisao kao očigledno velikog čoveka, ali opasnog; samovoljan i sposoban da bude prilično okrutan; pun taštine.

Goering je, kaže, anahronizam; pripada danima Wilhelma Tella,² prijatan čovek, čiji je gangsterski karakter ublažen "bon-enfant" licem.

Ribbentropa je smatrao prilično glupim, ali sa zlokobnim i smrtonosnim uticajem. Kad god je Hitler govorio protiv Engleske, Ribbentrop ga je podsticao.

Ono što ga je najviše iznenadilo kod ove trojice je previše umišljena taština, koja ih je, po njegovom mišljenju, činila još opasnijima nego što bi bili inače, mada bi se u nekim prilikama na tu osobinu moglo igrati.

Ovo su, predpostavljam, generalne impresije. Interesantna je činjenica da ih je knez Pavle stekao. Njegovo kraljevsko visočanstvo je došlo do zaključka da Nemci ne žele rat još dve do tri godine. Jedan od razloga je, smatra, što oni ne žele da budu uvučeni u rat, ako je to moguće, sve dok je predsednik Roosevelt u Beloj kući. Nadali su se da će on ili odustati od ponovne kandidature ili neće uspjeti da ponovo pobedi na izborima.

Hitler je ostavio utisak da želi da bude razuman u vezi sa Dancigom, i rekao je nešto o "odustajanju" (izraz kneza Pavla) od Slovačke.

S druge strane, Njegovo kraljevsko visočanstvo misli da nemačke vođe ne veruju da bismo mi ušli u rat zbog Danciga i pored naših garancija. (Izgleda vrlo poželjno, ako je to njihovo iskreno mišljenje, pronaći način da shvate svoju grešku).

Postoji, takođe, stalna tendencija omalovažavanja britanskog naoružanja. Lako je, rekao je Hitler, napraviti deset topova, snimiti ih deset puta i učiniti da izgleda kao da ih je stotine.

Ako je knezu Pavlu rečena istina, onda mi se to čini značajnim. Hitler mu je ispričao, kaže, da se veoma boji da će Mussolini uleteti u neki ishitreni čin koji bi mogao da provocira rat. Do sada ga je obuzdavao uz velike teškoće da ne napadne britansku flotu u Mediteranu, za vreme abisinijske kampanje,³ ali se boji da bi Mussolini mogao da uradi slično i sada. Knez Pavle je Hitleru odgovorio da uopšte ne deli njegovo mišljenje. Za vreme njegove posete Rimu, stekao je utisak da je rat poslednja stvar koju Mussolini želi.

Druga stvar koja me je iznenadila bila je da je Hitler izjavio knezu Pavlu da nije ništa znao o okupaciji Albanije sve do nekoliko sati pre okupacije. Ribbentrop je ovo potvrdio (pitam se da li je to tačno).

U više prilika knez Pavle mi je rekao da su nemačke vođe ljute na Englesku koja, izjavili su, odbacuje sva njihova približavanja. Ostavili su na njega utisak, rekao je, uobraženih i neurotičnih ljudi koji pate zbog

¹Vidi dokument br. 41.

²Wilhelm Tell, švajcarski legendarni nacionalni junak iz XIVveka.

³Misli se na italijansko-etioipski rat 1935/36 godine.

neuzvrćene ljubavi (ovde sam uskočio, naravno, da izložim naše viđenje slučaja). Hitler se posebno gorko žalio zbog Anglo-turske deklaracije.⁴ Kada je knez Pavle rekao da je ona usmerena prema Italiji pre nego prema Nemačkoj, Hitler je uzviknuo: "Dobro, zašto onda oni (vlada njegovog veličanstva) nisu tako rekli? Bio sam tako ljut na Turke da sam otkazao naredbu za isporuku velikih topova za Dardanele i umesto njima šaljem ih u Svarcvald".

Njegovo kraljevsko visočanstvo sa svoje strane nije želelo ništa drugo da kaže osim da je zauzelo odlučan i nezavisan stav. Verovatno je iz tog razloga i izvukao živu glavu. Lično verujem da Nemci nisu dovoljno sigurni u Jugoslaviju da bi rizikovali nepotreban pritisak na nju. Ovako viđenje izgleda da je proizašlo iz činjenice da je u jednom trenutku, kad se govorilo o Engleskoj, Goering rekao knezu Pavlu da su Nemci čuli da je on potpisao tajni ugovor sa vladom Njegovog veličanstva. Kad je njegovo kraljevsko visočanstvo poreklo ovakvu optužbu, kaže da je Goering uzviknuo: "Rekao sam Rimu da ne veruje sve što čuje iz Sofije". Usred ove primedbe se povukao, kao da je shvatio da je rekao suviše.

Knez Pavle mi je saopštio još jednu informaciju o Bugarskoj; da je Kjoseivanov, u nedavnom razgovoru sa jugoslovenskim poslanikom u Sofiji, zaključio da je naš prevashodni motiv u anglo-turskoj deklaraciji bio da istaknemo Turke kao protivtežu slovenskom elementu na Balkanu, jer ne želimo da on bude suviše jak. Ostale poruke su bile sledeće:

1) da je knez Pavle čuo od jednog španskog rođaka kneginje Olge (Bourbon) da Italijani veoma vredno pomažu, novcem i drugačije, falangistički pokret u Spaniji u nadi da će sprečiti restauraciju, a izgraditi fašističku državu. "Zašto - pitao je knez Pavle - mi nismo učinili više za Spaniju? Nije dobro boriti se protiv Mussolinija u gumenim rukavicama; mora se upotrebiti sopstveno oružje. Dobro bismo uradili da se angažujemo u toj maloj, prljavoj raboti, ne samo u Spaniji, već i u Italiji, gde možemo lako da izazovemo nezadovoljstvo režimom";

2) da je Njegovo kraljevsko visočanstvo čulo iz pouzdanog izvora (ne u Berlinu) da napreduju nemačko-sovjetski kontakti, da ih vodi general Sirov⁵ koji neprestano putuje od Berlina do Moskve.

Vratimo se na trenutak na Berlin. Naravno, nema mogućnosti da se sazna šta je istina od onoga što je knezu Pavlu rečeno. Njegovo kraljevsko visočanstvo je i samo svesno toga, mada izgleda da izdvaja Goeringa koga je od ranije poznavao i prema kome oseća izvesnu slabost.

Neću vas zamarati, u već ionako dugom pismu, mojim udelom u razgovoru. Dovoljno je reći da sam ispravio sve nemačke pogrešne interpretacije, koje su mogle ostaviti neki utisak na kneza Pavla. Osim toga, sebi sam dozvolio tu i tamo uzgredne upadice, jer iz ličnog iskustva znam da one mogu biti efektivnije od onih koje su namerno upotrebljene da na njega utiču i koje on kao takve odbija.⁶

Iskreno Vaš
Ronald Campbell

(PRO, FO 371/23885, R 5148/409/92)

⁴Vidi dokument br. 47, napomena br. 1.

⁵General Jan Sirovy, predsednik vlade "narodnog skupljanja" u Čehoslovačkoj, formirane u vreme minhenske krize 22. septembra 1938. godine. /Vid D. Lukač, Treći Rajh i zemlje jugoistočne Evrope, II, Beograd 1982, 201/.

⁶Državni sekretar lord Halifax na ovo pismo je odgovorio kratkim dopisom poslaniku Campbellu 5. jula 1939. godine, u kome je izrazio zahvalnost knezu Pavlu za dobijene informacije i izrazio zadovoljstvo što je Pavle "na izvanredan način obavio zadatak koji je morao biti neprijatan, a da nije ugrozio stvarne interese zemlje." Pored toga on je ovlašćio Campbellu da uveri kneza Pavla da su preduzete sve potrebne mere kako bi se sprečilo da se Campbellov izveštaj dovede u vezu sa njegovim razgovorom s Pavlom. *(PRO, FO 371/23885, R 5143/409/92)*.

(...)

66

**POVERLJIVO PRIVATNO PISMO POSLANIKA U BEOGRADU
CAMPBELA DRŽAVNOM SEKRETARU LORDU HALIFAXU**

Bled, 8. jul 1939.

Dragi moj državni sekretaru,

Moja žena i ja smo ručali sami (knjeginja Olga je bila odsutna) sa knezom Pavlom, juče na Brdu - kratka vožnja od Bleda. Za vreme ručka i čitav sat ili još više posle ručka on je govorio sa začuđujućom slobodom. Svakome ko ga je slušao bilo je jasno gde leže njegove simpatije i želje.

Govorio je sa gnušanjem o nacističkom režimu; o Nemačkoj koja želi da pokori svet, itd. (Kako izgleda, Nemci nisu baš mnogo postigli dovukavši ga u Berlin). U stvari, govorio je tako kao da očekuje da se uskoro nađe u ratu i sa Nemačkom i sa Italijom. Išao je čak dotle da je otkrio neke od svojih vojnih planova; ali me je zamolio da ništa ne stavljam napismeno i rekao da će Vam on reći sam ako bude u stanju da ode u London.¹ Gotovo svaka rečenica je bila prošarana očajničkim molbama za oružjem. "Imam milion i po sjajnih boraca - rekao je - ali kako da se oni, bez valjanog oružja, suprotstave tenkovima i bornim kolima?"

On je opet u prilično nervoznom stanju zbog prenapregnutosti. U vladi nema nijednog ministra koji bi mu bio od bilo kolike pomoći i sada praktično rukovodi zemljom sam. To je jedan od razloga zašto mi je toliko stalo da vidim hrvatsko pitanje rešeno - kao što se nadam da će moći da bude - jer bi to ulilo malo svežeg života u vladu koja je žalosno nehatna. No, mada je u nervoznom stanju, njegov moral je dobar. Još ne tako davno on je mislio o tome kako bi mogao da ostane izvan rata, a sada govori da će držati Nemce u šahu, dok će Italijane izbaciti iz Albanije u more!

Njegove misli su i dalje usredsređene na Solun i na potrebu da se on održi otvorenim. "Zašto britanski Generalštab - pitao je - ne pošalje jedan ili dva puka u Egipat, spremna da budu prebačeni u Solun kako bi pomogli da se Grci učvrste?"

U vezi s tim, uzgred mi je rekao da je nemački poslanik u jednom nedavnom razgovoru sa jugoslovenskim ministrom spoljnih poslova, otvoreno pravdao italijansku okupaciju Albanije pošto je deo nemačko-italijanskih ratnih planova da zauzmu Solun i da se probiju do Carigrada. To je, naravno, uvećalo bojazan, koju je Njegovo kraljevsko visočanstvo neko vreme gajilo, da će Nemci, zbog teškoće da požanju brz uspeh (potreban za moral njihovog naroda) na zapadnom frontu, odlučiti da pregaze Balkan u nekom ranom periodu rata. Uzgred rečeno, ako je moj nemački kolega govorio "en connaissance de cause", njegove primedbe uteruju u laž tvrdnje, koje su knezu Pavlu izneli u Berlinu herr Hitler i Ribbentrop, da su oni saznali za albansku avanturu samo nekoliko sati ranije.

Ja se odista nadam da će on biti u mogućnosti da pođe u London. To će za njega biti fizički i duhovni odmor i daće mu novu hrabrost. Imao sam najpre nelagodno osećanje da izvrđava možda iz straha da ne ozlovolji Nemce, i pored svoje posete Berlinu, ali razgovarajući s njim juče, bio sam siguran da iskreno želi da ide samo ako mogne.

¹U to vreme knezu Pavlu je već bio upućen poziv da dođe u privatnu posetu kralju Georgeu. Vidi dokument br. 46, 53 i 68.

Ako pođe, neću biti u mogućnosti da Vam pošaljem još jedno pismo pre nego što stigne. Mislím da nema ništa posebno što bi trebalo da kažem tom prilikom, izuzev da je ponašanje koje treba imati prema njemu najbolje ono kojim možemo mirno pokazati da smo uvereni u svoju pobeđu ako bi Nemci bili toliko glupi da nametnu rat.

Iskreno Vaš
RONALD CAMPBELL

(PRO, FO 371/23876, R 5736/20/92)

(...)

78

**POVERLJIVO PRIVATNO PISMO OTPRAVNIKA POSLOVA
U BEOGRADU SHONA M. INGRAMU, FOREIGN OFFICE**

Bled, 11. avgust 1939.

Dragi moj Maurice,

Knez namesnik je ljubazno pozvao moju ženu i mene na ručak na Brdu, 7. avgusta. Mada sam imao sasvim kratak razgovor s Njegovim kraljevskim visočanstvom, možda ti je stalo do toga da dobiješ kratak izveštaj o onome što se desilo.

2. Društvo je bilo sasvim neformalno; pored kneza Pavla i kneginje Olge i njihova dva sina, bili su prisutni kralj Petar, vojvoda i vojvotkinja od Kenta, grof i grofica Toerring¹ i gospođa Ralli. Knez Pavle, koji je izgledao bolestan i umoran, povukao se odmah posle ručka.

3. Pored njegove operacije, od čijih je posledica očigledno još trpeo, bilo je jasno da su on i kneginja Olga veoma uživali u svom boravku u Londonu. (Vojvoda od Kenta, s kim sam imao razgovor posle ručka, rekao mi je da je dejstvo na kneza Pavla, koji je bio uopšte nervozan i deprimiran kada je stigao, bilo veoma primetno i da je veoma cenio dodeljivanje Ordena podvezice). Knez Pavle je očito bio impresioniran odlučnošću sa kojom se narod u Engleskoj pripremao za sve što može da ga zadesi; i rekao mi je da je čuo da je snaga našeg vazduhoplovstva sada gotovo, ako ne i sasvim, jednaka snazi nemačkog. Ali je izrazio zabrinutost zbog položaja na Dalekom istoku, a posebno zbog dejstva na evropsku situaciju ako, usled prekida pregovora u Tokiju, mi nađemo za nužno da pošaljemo deo flote u kineske vode i možda oslabimo svoje pomorske snage u Sredozemnom moru. Takođe ga je brinula mogućnost da Japan zaključi vojni savez sa Nemačkom i Italijom. Sa druge strane, očito mu je bilo prijatno zbog odluke da se započnu vojni pregovori sa Rusima, što je značilo, nada se on, da se naši pregovori s njima bliže zadovoljavajućem kraju. Nije ništa drugo pomenuo u vezi s evropskom situacijom, niti je govorio o odnosima svoje zemlje s Nemačkom i Italijom.

4. Za vreme tog opšteg razgovora, trudio sam se koliko god sam mogao da umirim kneza Pavla u pogledu naše sposobnosti da savladujemo razne teškoće i opasnosti sa kojima smo suočeni.

5. Rekao sam Njegovom kraljevskom visočanstvu da još nisam razgovarao sa jugoslovenskim vlastima o avionima i kreditima koje je vlada Njegovog veličanstva spremna da im stavi na raspolaganje, a on me je zamolio da to ni ne činim dok ne bude u stanju da to prodiskutuje sa svojim ministrima. Raspitivao se o nedavnoj poseti našeg vazduhoplovnog atašea Londonu (Macdonald ga je video neposredno pre odlaska) na način koji me je naveo na pomisao da se možda nada da će od nas dobiti više aviona nego što mu je bilo ponuđeno u Londonu. Ja sam se opredelio za to da mu kažem kako smo mi znatno povećali svoju ponudu Jugoslaviji - pogotovo s obzirom na naše sopstvene potrebe i potrebe onih zemalja kojima smo obavezni da pomognemo - i ja sam siguran da on ceni napore koji se u tom pogledu čine kako u Londonu tako i ovde. On je, međutim, očigledno bio razočaran što ne možemo da isporučimo dugonose Blenheim i ja sam stekao utisak da on baš ne želi mnogo kratkonosu varijantu.

Što se tiče hrvatskog pitanja, knez Pavle nije izgledao sasvim tako optimista kao njegov predsednik vlade. Rekao je da je s Mačekom uvek tako: pet koraka

¹Vojvotkinja od Kenta i grofica Toering bile su sestre kneginje Olge.

napred, a tri nazad. Izgleda, međutim, da je opšte mišljenje da je sada sporazum praktično postignut.

Još jedna ili dve tačke zaslužuju, možda, da budu pomenute u vezi s posetom Brdu.

I moja žena i ja mislimo da se kralj Petar znatno razvio otkako smo ga videli pre godinu dana; on ne samo da ima mnogo više samopouzdanja, već pokazuje i znake znatne snage u odluci.

Vojvoda od Kenta mi je rekao da mu je grof Tering rekao prethodne moći da mi nikada ne bi trebalo da stupimo u rat zbog Danciga, na šta mu je Njegovo kraljevsko visočanstvo dalo prikladan odgovor.

Knez Pavle mi je ukazao, u jednom momentu našeg razgovora, na to da ne voli da se formalno beleže razgovori u kojima on učestvuje.

Uvek Tvoj
Terence Shone

(PRO, FO 371/23786, R 6591/20/92)

(...)

92

**SIFROVANI TELEGRAM POSLANIKA U BEOGRADU
CAMPBELL FOREIGN OFFICEU**

Br. 232

Beograd, 20.septembar 1939.

Knez namesnik mi je uručio aide-memoire moleći da se interвениše kod Ministarstva finansija Njegovog veličanstva i kod Engleske banke da posreduju kod Federal Reserve Bank iz Njujorka za dodeljivanje kredita jugoslovenskoj vladi u iznosu od dvadeset miliona dolara a da garancija bude jugoslovensko zlato u Londonu.

2. U aide-memoireu se dalje kaže da kredit ne bi odmah bio otvoren u dolarima, već da će on Narodnoj banci Jugoslavije omogućiti (grupa nedešifrovana) (da uz garanciju) engleskog zlata u Americi i Kanadi englesko zlato¹ konvertuje u dolare do iznosa od dvadeset miliona i da vrši potrebna plaćanja.

3. Poverljivo. Njegovo kraljevsko visočanstvo je objasnilo da su ove isplate uglavnom za ratni materijal, koji je urgentno potreban i izrazio je nadu da će se učiniti sve da se izađe u susret ovom zahtevu.²

(PRO, FO 371/23886, R 7839/656/92)

¹ Misli se na jugoslovensko zlato koje je u maju 1939. deponovano kod Engleske Banke u Londonu. Vidi dokument br. 19 i 21.

² Foreign Office je odgovorio Campbellu telegramom br. 302 od 29.septembra 1939. u kome ga je obavestio da vlada SAD nije raspoložena za takav aranžman. Sugerisano je da se jugoslovenska vlada direktno obrati američkoj vladi i ako ne uspe da dobije traženi zajam uz garanciju zlata deponovanog u Londonu, da jedan deo zlata prebaci brodom u Njujork.

/PRO, FU 371/23886, R 8083/656/92/

(...)

115

**PRIVATNO STROGO POVERLJIVO PISMO OTPRAVNIKA
POSLOVA SHONA CADOGANU, FOREIGN OFFICE**

Beograd, 1. decembar 1939.

Dragi moj Cadogane,

1. Knez namesnik je poslao sinoć po mene i ja sam razgovarao s Njegovim krajijskim visočanstvom više od jednog sata, mada je on patio od žestokog napada lumbaga i očigledno bio umoran i trpeo bolove. Kao i obično, razgovor je obuhvatao sve vrste tema; Njegovo kraljevsko visočanstvo tako brzo prelazi s predmeta na predmet, a ponekad se vraća i unazad, tako da nije lako sve to srediti kasnije. No, ja ću pokušati da podnesem izveštaj o zanimljivijim delovima razgovora.

2. Pošto sam izrazio dobre želje povodom 21. rođendana Jugoslavije, na šta je knez Pavle odgovorio da su mu one potrebne, Njegovo kraljevsko visočanstvo je postavilo pitanje, kao što to uvek čini, o prilikama u Engleskoj i Francuskoj, te da li smo sigurni da ćemo se odupreti svakom nemačkom napadu, i tako dalje. Potrudio sam se, koliko god mi je to bilo moguće, da ga umirim na uobičajeni način. Meni je, kad se radi o Engleskoj, pomoglo samo Njegovo kraljevsko visočanstvo, koje je reklo da se upravo video sa Božom Banjcem,¹ koji se vratio iz Engleske pod snažnim utiskom svega što je tamo video. Njegovo kraljevsko visočanstvo je upitalo da li mi već dobijamo naoružanje i avione iz SAD u bilo kojim količinama, na šta nisam mogao da odgovorim. Možda mi je postavio to pitanje u nadi da ćemo mi uskoro biti u boljem položaju da mu isporučimo nešto naoružanja.

3. Što se tiče Francuske, Njegovo kraljevsko visočanstvo je reklo da je čulo da tamo ima prilično boljševičke propagande, putem letaka, kojoj francuske vlasti dosad nisu bile u stanju da stanu na put. Takođe je izrazio zabrinutost zbog oskudice aviona u francuskim snagama, o kojoj je čuo iz više izvora, uključujući - kako izgleda - i ovdašnjeg francuskog poslanika. Dok smo razgovarali o Francuskoj, pomenuo sam veliki napor koji predstavlja održavanje pet miliona ljudi pod oružjem - osobito kada nisu u dejstvu (o čemu sam čitao u jednom skorašnjem telegramu Ronnie Campbell-a). On se s tim složio, ali je bilo jasno da ga je iznenadio broj Francuza pod oružjem i dodao da je čuo da je duh britanskih trupa u Francuskoj izvrstan i da bolje podnose napor mirovanja nego Francuzi.

4. Govoreći o Nemačkoj, knez Pavle je rekao da je čuo da se vrše promene u nemačkom Generalštabu, mada nije naveo nikakve pojedinosti. Čuo je takođe da se odnedavno popravila prehrambena situacija. Nije li to čudno u zimu? Rekao sam da se sećam kako sam pročitao u jednom od naših obaveštajnih izveštaja da se veruje da su Nemci ostavili na stranu znatne zalihe namirnica u cilju da ih puste u promet kada im se bude najbolje isplatilo da to učine s tačke gledišta unutrašnjih prilika.

5. Što se tiče Holandije i Belgije, Njegovo kraljevsko visočanstvo je reklo da je upravo čulo kako su Belgijanci ponovo veoma zabrinuti jer misle da bi Nemci mogli napasti njih ili, verovatnije, Holandane. Knez je očigledno verovao da je uglavnom belgijski kralj bio zaslužan što je zaustavljena nemačka invazija Holandije pre kratkog vremena, stavljajući jasno do znanja

¹Banjac Božo, rođen u Dubrovniku, bio je predstavnik jugoslovenskih brodarstvenih društava u Londonu. Vratio se u zemlju 1931. godine. Bio je najveći brodograditelj u Jugoslaviji i prvi stranac koji je postao član Lloyda u Londonu. Posedovao je 100.000 akcija kompanije "Trepča" Mines i bio jedan od direktora. /FO 371/23888, R 6062/6062/92/

da bi to smatrao kao napad na Belgiju i da bi ne samo lično pritekao u pomoć Holanđanima, već i dopustio francuskim i britanskim trupama da koriste belgijsku teritoriju protiv Nemaca.

6. Njegovo kraljevsko visočanstvo nije imalo dovoljno rđavih reči za sovjetsku invaziju Finske. Knez je rekao da je godinama pokušavao da ubedi ljude u Engleskoj, koji su navodili da je sovjetska vlada postala dobar demokratski režim, na šta su Staljin i Co. odista ličili! Jasno se videlo da je veoma uznemiren mogućnošću tešnjeg zblizenja Rusije i Nemačke, naročito u pogledu ovog dela sveta. Bilo je jasno da on uopšte ne sumnja u istinitost izveštaja (koji sam pomenuo u svom nedavnom izveštaju) da je centrali Kominterne u Beču Gestapo nedavno dozvolio da produži svoju delatnost na Balkanu. Njegovo kraljevsko visočanstvo je potvrdilo da su nemačka i boljševička propaganda aktivne - kako izgleda zajednički - i u Hrvatskoj i u Makedoniji. Rekao je da se u Nemačkoj obrazuje ustaški centar i da je makedonski terorista Mihajlov, koji je nedavno bio u Švajcarskoj, nemačko oruđe. Na ovdašnjem Univerzitetu upravo se odigrala još jedna antifrancuska, antibritanska i prosovjetska demonstracija (kada su Francuzi pokušali da tu prirede proslavu u čast pokojnog admirala Gueprattea)² knez Pavle je aludirao na to i rekao: "Moramo preduzeti mere protiv takvih stvari". Žalio se da su profesori Univerziteta - među kojima i jedan Francuz -u velikoj meri zaslužili prekora što su ohrabivali levičarske ideje među studentima - naročito u vreme Blumovog režima.³

7. Njegovo kraljevsko visočanstvo je izrazilo da je u velikoj meri razočarano neuspehom svojih napora da se poboljšaju odnosi između Mađarske i Rumunije. Knez se očevidno pribojavao da bi Mađari, u slučaju da Rusi ugrabe Besarabiju, mogli da umarširaju u Transilvaniju. Ponovo se vratio na izveštaje koje sam Vam poslao u svom telegramu br. 108, od 25.novembra, i pismu od 27.novembra, koji kao da pružaju dokaz o mogućem dosluhu između Rusije, Mađarske i Bugarske o podeli Rumunije, ako i kada se pruži za to prilika.⁴ Rumune je gotovo žestoko korio što ne učine ustupke Mađarskoj, mada nisam imao utisak da je mislio baš na teritorijalne ustupke. Osuđivao je nedavne govore Gafencua⁵ a i Csakya⁶ kao nepomirljive, kojima kao da nedostaje sagledavanje stvarnosti.

8. Razgovor je tada neizbežno skrenuo na Bugarsku i na kralja Borisa. Knez Pavle je rekao da Bugari sada treba da prime od Nemačke još 100 aviona i razno drugo naoružanje. (Upravo samo čuli iz poverljivog izvora da Nemci isporučuju Bugarima 300 protivavionskih topova i 1000 vozila. Nismo načisto šta je to, ali pokušavamo da saznamo). Knez Pavle ih, međutim, nije izričito spomenuo, mada je rekao da mu je poznato da znatne količine naoružanja još uvek idu iz Nemačke za Bugarsku. Njegovo kraljevsko visočanstvo mi je pročitalo izveštaj jednog od svojih poslanika na strani u kome stoji da je belgijski poslanik na istom položaju (koji je oženjen ćerkom jednog bivšeg bugarskog predsednika vlade i u tesnom kontaktu je sa bugarskim političkim životom) izjavio da je kralj Boris veoma mnogo pod nemačkim uticajem. (Za ovo me je posebno zamolio da tretiram kao strogo

²Vidi dokument br. 116, napomena 5 i dokument br. 121, paragraf 3.

³Misli se na vladu narodnog fronta u Francuskoj od 1936.godine.

⁴U Foreign Officeu nisu verovali u mogućnost da se Mađarska udruži sa SSSR radi podele Rumunije jer "Mađari isuviše mrze Ruse i nemaju u njih poverenja" /FO 371/23757, p.289/.

⁵Grigore Gafencu, ministar spoljnih poslova Rumunije.

⁶Istvan Csaki, ministar spoljnih poslova Mađarske.

poverljivo). No, nastavio je knez Pavle, kralj takođe veoma dobro pazi da ostane u dobrim odnosima s Rusima kako bi izvukao što je moguće više koristi iz svake situacije koja bi mogla da nastane u tom delu sveta. Mnogo više je bilo govora o kralju Borisu na dobro poznati način, što nije potrebno da ponavljam. Učinio sam ono malo što sam mogao da prigušim te sumnje u Njegovo veličanstvo i Bugare, ali bojim se da nisam imao u tom više uspeha nego obično. Njegovo kraljevsko visočanstvo smatra da su Turci, Jugosloveni, Grci i Rumuni naši istinski prijatelji u tom delu sveta.

9. Tada smo došli na Italiju. Knez Pavle je rekao da se upravo video sa svojim ministrom vojnim, koji mu je rekao da Italijani premeštaju svoju tešku artiljeriju s italijansko-francuske na italijansko-jugoslovensku granicu. Šta bi to moglo da znači? Kada sam natuknuo da bi to moglo biti upereno protiv nemačke ili ruske (ili zajedničke) pretnje Balkanu, knez Pavle je izneo mišljenje da Italijani možda vrebaju priliku da preduzmu akciju protiv Jugoslavije na isti način kako su Rusi dejstvovali u Poljskoj, tj. pokušali bi da obezbede sebi ono što žele ako bi neko drugi upao na Balkan. On očigledno nije mislio da bi nemački prodor na Balkan nužno uveo Italiju u rat na strani saveznika. Kada sam rekao da mi se čini nemogućim da se Nemačka, Rusija i Italija saglase u pogledu uticajnih zona, ili bilo kako da to nazovemo, na Balkanskom poluostrvu, knez Pavle se nije usprotivio, ali je natuknuo da bi imperijalističke ambicije Rusije mogle, razumljivo, da skrenu ka Persiji, Indiji, itd. Pre nego što smo ostavili temu o Italiji, njegovo kraljevsko visočanstvo je izrazilo mišljenje da se Ciano okrenuo protiv Nemaca (uglavnom zbog neuljudnog Hitlerovog postupka prema njemu prilikom njihovog poslednjeg sastanka), dok je Mussolini u srcu ostao vatreni obožavalac Führera i smatrao bi slom nacističkog režima u Nemačkoj kao pretnju za svoj sopstveni položaj u Italiji. "U svakom slučaju", dodao je on, "zar bi iko mogao imati poverenja u Italijane s obzirom na njihovu raniju istoriju?"

10. Knez Pavle me je potom zapitao o našim odnosima sa Japanom koje, rekao je, smatra da su od velike važnosti zbog opasnosti od sovjetsko-japanskog približavanja. Rekao sam da mislim da mi napredujemo u pravcu rešavanja značajnih teškoća s Japancima, ali da su Amerikanci, u poslednje vreme, zauzeli oštiri stav u pogledu mešanja Japana u prava stranaca u Kini (nedavni govor g. Greva, itd.). Njegovo kraljevsko visočanstvo je odgovorilo u tom smislu da shvata nužnost da se Amerikanci drže u dobrom raspoloženju, ali da su oni suviše skloni da nas i druge ljude ostave na cedilu kada dođe dotle. On se očigledno plašio da bi Japanci mogli da sklope neki sporazum s Rusima u pogledu Dalekog istoka, što bi omogućilo Rusima da načine više štete u Evropi, a Japancima da nam prilično naškode na Dalekom istoku, i to ne samo u Kini. Na to sam odgovorio; bilo šta da su Rusi u stanju da učine na polju propagande, njihova stvarna vojnička snaga je neizvesna (sa čim se Njegovo kraljevsko visočanstvo složilo) i da Japanci nisu u stanju da se upuste u dalje avanture koje bi ih, možda, uvukle, pre ili posle, u neprilike s Amerikancima (u pogledu čega je Njegovo kraljevsko visočanstvo bilo očigledno skeptičnije - "oni imaju treću po jačini flotu na svetu," itd.).

11. Toliko o spoljnim poslovima. No, ima jedna ili dve stvari koje mislim da treba da dodam, uz ostala pitanja.

12. U početku razgovora knez Pavle je primetio: "Situacija s minama je bolja, zar ne?" Iz neke docnije napomene bilo je jasno da ima u vidu mere Admiraliteta za uspešnu borbu protiv magnetskih mina koje su postavili Nemci; ali ja, po čijoj se glavi za poslednjih nedelju dana motalo samo pitanje

koje se ticalo rudnika, smatrao sam da on misli na teškoće s jugoslovenskom vladom oko britanskih rudarskih kompanija i na izvoz ruda u Nemačku! No, i to je bilo upravo isto tako dobro, pošto mi je pružalo priliku da izrazim našu zabrinutost zbog mogućnosti da novi "komesarijat" velike količine ruda uputi u Nemačku⁸. Rekao sam⁹ da je Nixon upravo stigao da vodi pregovore s jugoslovenskim vlastima i da će tek vreme pokazati da li je situacija bolja. Mislim da sam uverljivo izneo Njegovom kraljevskom visočanstvu od kolike je važnosti za nas ovo pitanje sa gledišta blokade, upotrebivši argument za koji je postojala najveća verovatnoća da će mu se svideti - naime da će isporuke Nemačkoj takvih minerala kao što su bakar i antimon u iole značajnim količinama moći da posluže samo produžavanju rata. Njegovo kraljevsko visočanstvo je pribeglo, naravno, uobičajenim protivargumentima o teškom položaju Jugoslavije i njenoj životnoj potrebi za naoružanjem koje mi i Francuzi ne možemo da isporučujemo, itd. ali je nagovestilo da će mu biti drago da primi Nixona i izvukao sam od njega nešto što je, po mome mišljenju, ravno obećanju: da ćemo, ako zapadnemo u stvarne teškoće s Jugoslovenima, moći da mu izložimo svoj slučaj.

13. U pogledu unutrašnjih poslova, knez Pavle je izneo neke zamerke, kao što neretko čini, o srbijanskim političarima kojima, rekao je, uvek čita bukvice. Zaključio sam, s druge strane, da hrvatski ministri u kabinetu još uvek ostavljaju povoljan utisak na njega. Međutim, bio je ispunjen sumnjom u probitačnost skorih izbora (koje Hrvatska seljačka stranka želi da bi osigurala svoj položaj u Hrvatskoj) zbog opasnosti od nemačke, boljševičke i italijanske propagande. Smatram da sve to znači da je mogućnost domaće krize, o kojoj smo poslednjih nekoliko dana prilično mnogo slušali, sada manja; ali, nisam zadovoljan unutrašnjom situacijom i sumnjam da je knez Pavle, u dubini duše, mnogo zadovoljniji od mene.

14. Izvinjavam se zbog tako dugog pisma; ali, pošto sam u poslednje vreme imao tako malo prilike da razgovaram s ljudima u Ministarstvu spoljnih poslova ili sa kolegama, mislio sam takođe da dam prilično potpun izveštaj o tom razgovoru. Zamolio bih da se s ovim postupa kao posebno poverljivim, pošto mi je Njegovo kraljevsko visočanstvo reklo više nego jednom da ne voli takve zabeleške.

Uvek Vaš
Terence Shone

(PRO, FO 371/23757, R 11439/2613/67)

⁷Nesporazum je nastao zbog dvostrukog značenja reči "mines" - mine i rudnici.

⁸Državni sekretarijat za rude i metale osnovan je u cilju otkupa celokupne proizvodnje rudnika i topionica radi izvoza u zamenu za naoružanje.

⁹Vidi dokument br. 110, napomena 2.

(...)

141

**PRIVATNO I POVERLJIVO PISMO POSLANIKA CAMPBELLA
A. CADOGANU, FOREIGN OFFICE**

Privatno i tajno
Dragi Cadogan-e.
Beograd, 25. mart 1940.

1. Knez Pavle mi je rekao 21. marta da ne može da razabere šta rimokatolička crkva ovde smeru. Proitalijanske anti-mačekovske pamflete koji su rasturani po Hrvatskoj, raznosili su rimokatolički (hrvatski) sveštenici. Tragovi tog pokreta vodili su čak do starešine rimokatoličkog univerziteta. Njegovo kraljevsko visočanstvo mi je onda reklo u *najstrožem poverenju*, da je po rečima poslanika Sjedinjenih Američkih Država,¹ koji je prisni prijatelj papskog nuncija, monsijor Felici njemu rekao da ovdašnji rimokatolički sveštenici imaju naredbu da idu na ruku separatizmu u Hrvatskoj. Očito je da se radi o ideji (o kojoj se izgleda, Vatikan i italijanska politika slažu) o nekoj vrsti bloka rimokatoličkih država. On ne može da shvati da se rimokatolici tako ponašaju. On je uvek bio prema njima fer i pomagao im je, pa je čak došlo ovde do revolucije kada je on pokušao da utvrdi njihova prava putem Konkordata.² U svakom slučaju smatra da je ideja o bloku rimokatoličkih država budalaština s italijanskog gledišta, jer ako ista bude oteralo Slovene u naručje Rusije, to će ih naterati (Upoređujem svoj telegram Saving br. 5 od 14. januara, paragraf 1).

2. Knez Pavle mi je potom ispričao jednu neobičnu priču. On je 15. marta uveče odlučio da 16. marta ode u Sloveniju na vikend. Nije to rekao nikome sem svom prvom ađutantu, generalu Hristiću. Italijanski v/ojni/ i/zaslanik/ je 16. marta učinio posetu generalu Hristiću i rekao: "Knez namesnik ide u Bosnu, zar ne?". General je rekao "ne". "Ali on nekud ide, zar ne?". General Hristić je porekao da zna bilo šta o takvoj jednoj nameri od strane Njegovog kraljevskog visočanstva. Italijanski v/ojni/ i/zaslanik/ je tada rekao: "Zato što će možda da se desi neki atentat ili nesrećan slučaj. Moj poslanik je želeo da Vam to kažem".

3. Knez Pavle nije mogao da razabere šta upravo predskazuje demarš italijanskog v/ojnog/ i/zaslanika/. Da li nije bilo ničeg u njihovoj tvrdnji i da su Italijani samo želeli da se dodvore iz nekog razloga ili da li je bilo nečeg u tome a oni da su želeli da isfabrikuju neki alibi, on nije znao. No, i u jednom i drugom slučaju, kako su oni saznali da on odlazi? Kao što je rekao, niko sem njegovog prvog ađutanta nije znao za njegovu odluku da napusti Beograd (koju je doneo jednu noć pre toga) - izuzev baštovana Njegovog kraljevskog visočanstva, jednog Nemca po imenu Merke.

4. Da li su oni smerali da ubiju njega, ili d-ra Mačeka, ili da obese Predsednika Vlade - nije umeo da kaže, a ako je tako, u koju svrhu?

5. Bilo je znakova aktivnosti od strane Pavelića (vid. priloženi izveštaj), nešto što je možda imalo veze sa demaršom italijanskog v/ojnog/ i/zaslanika/ i njegovom pričom i sa anti-mačekovskim pamfletom.

6. Takođe mu je bilo rečeno da se u Jugoslaviji sada nalazi izvesni Herr Bussé,* jedan od njopasnijih članova Gestapoa koji je bio u Bukureštu u vreme

¹Arthur Bliss Lane.

²0 Konkordatu videti Britanci II, 573-576.

*Bussé je, očito, veoma blizak Neuhausenu i njegovo "pokriće" je, kako mi kažu, trgovina metalima.

kada je ubijen Calinescu³ i u Beču u vreme Dolfuss-ove pogibije.⁴ Pomenio je jedno uhvaćeno pismo koje je bilo upućeno Neuhausen-u⁵ (vid. moje pismo od 14. januara o.g., poslednje u toj seriji) koje je govorilo o "nekoliko glava koje će možda morati da padnu".

Pitao se imamo li mi bilo kakva sredstva da saznamo nešto o tome šta je upravo svrha prisustva Herr Busséa ovde.

Njegovo kraljevsko visočanstvo je primilo tu stvar na izgled prilično olako, ali je bio u nedoumici šta sve to može da znači.

Uvek Vaš
Ronald Campbell

Prilog

Izveštaj jugoslovenskog poslanika u Vašingtonu od 1. marta 1940. god. Da ga dešifruje šef šifrantskog odeljenja. Strogo poverljivo. Lično za ministra. U jednom pismu iz Bolonje, Pavelić izveštava ovdašnji Glavni štab ustaša da će u vrlo kratkom vremenskom razmaku moći da stvori nezavisnu Hrvatsku pošto su sve smetnje otklonjene i sporazum u tom smislu postignut između Hitlera i Mussolinija. To bi moglo da se desi odmah, ali je za izvesno vreme odgođeno pošto se očekivao pogodan trenutak da bi bio pripremljen teren kako bi narod dočekao "oslobodioce" s oduševljenjem.

To je prvi put za četiri godine da je Pavelić komunicirao lično pismom pisanim iz Bolonje. Saljem foto-kopiju prvom poštom.

³Predsednika rumunske vlade Armanda Calinescu ubili su pripadnici Gvozdene garde septembra 1939.

⁴Austrijski kancelar Dolfus ubijen je za vreme neuspelog nacističkog puča u Beču jula 1934. godine.

⁵Franz Neucsausen, šef nemačkog Saobraćajnog biroa u Beogradu, Goringov poverenik za Jugoslaviju sa velikim ovlašćenjima. Preko Saobraćajnog biroa išla je nemačka privredna i druga špijunaža.

(...)

162

**SLUŽBENA BELEŠKA DRŽAVNOG SEKRETARA LORDA
HALIFAXA O RAZGOVORU S KNEGINJOM OLGOM**

London, 17. maj 1940.

Jugoslovenska kneginja Olga pozvala je juče na čaj Lady Halifax i mene u Dorčesteru, pre nego što je danas otišla za Jugoslaviju. Pred kraj vremena koje sam tamo proveo, Njeno kraljevsko visočanstvo je reklo da bi želela da mi postavi jedno pitanje, za koje je bila sasvim sigurna da će je knez Pavle ispitivati kada se vrati. Šta bi mi uradili ako Italija napadne Jugoslaviju?

Rekao sam Njenom kraljevskom visočanstvu da treba, naravno, da učinimo sve što je u našoj moći da bismo pomogli, ali da nije nikako dobro praviti se da su stvari drugačije nego što jesu i moramo priznati da, ako Italijani, kao što predpostavljam da je verovatno, budu minirali ulaz u Jadransko more, flota po svoj prilici neće biti u stanju da učini mnogo, a da u drugoj glavnoj stvari - avijaciji mi, naravno, bacamo sve što možemo u bitku na Zapadu, čiji je ishod sasvim nemoguće proricati.

Izgledalo je da Njeno kraljevsko visočanstvo prihvata to kao nešto što je u veoma velikoj meri ona očekivala, i samo me je zamolila da se raspitam o porudžbini aviona koju je jugoslovenska vlada učinila pre izvesnog vremena u ovoj zemlji i da učinim sve što je moguće da se ti avioni prebace u Jugoslaviju.

Rekao sam da ću sa svakako raspitati, ali da se plašim da će sadašnje okolnosti neizbežno otežati ovoj zemlji da odvoji /za druge/ vojne avione koji su njoj potrebni.

H/alifax/

17. maja 1940.

(PRO, FO 371/25031, R 6165/191/92)

(...)

198

**SIFROVANI TELEGRAM POSLANIKA U BEOGRADU
CAMPBELL FOREIGN OFFICEU**

**Br. 482
Strogo poverljivo
Beograd, 25. jul 1940.**

Važno Moj telegram br. 464

Saznajem da u ovoj zemlji postoje elementi, naročito u Srbiji koji razmišljaju o iskorišćavanju nezadovoljstva zbog proosovinske politike sadašnje vlade za izvršavanje državnog udara i istovremeno proglašavanje zajedničkih ciljeva sa Velikom Britanijom. Ovi elementi tvrde da mogu računati na pomoć patriotskih organizacija kao što su "Narodna odbrana", Pravoslavna crkva, značajni delovi vojske i naročito seljaci. Kaže se da je navodni plan "Narodne odbrane", koji predviđa istovremeno državni udar i u Bugarskoj koji bi izvela Agrarna partija, sa kojom su elementi o kojima je reč u tesnom kontaktu, sledeći:

1. Zadržavanje dinastije u Jugoslaviji sa mladim kraljem, a uklanjanje namesnika, ako treba i silom.

2. Nasilno uklanjanje kralja u Bugarskoj i zaključivanje ofanzivnog i defanzivnog saveza sa Jugoslavijom, kao prvi korak ka Jugoslovensko-bugarskoj federaciji.

3. Hrvatima će biti ponuđena mesta u vladi.

4. Napad Jugoslavije na Albaniju, pokretanje revolucije tamo kao povod da se Italija izazove na rat. Ali ova predložena akcija nekim jugoslovenskim patriotama izgleda značajnija nego vladi Njegovog visočanstva.

5. Deklaracija o zajedničkim ciljevima sa Velikom Britanijom i pokušaj da se obezbedi oružana pomoć SSSR-a.

6. U slučaju nemačke invazije, pružiti maksimalni vojni otpor i sprovesti maksimalne sabotaže.

Očigledno je da plan zahteva hitno priznavanje nove vlade od strane vlade Njegovog veličanstva, ponudu saveza i svu vojnu pomoć koja bude moguća. Državni udar bi bio vremenski usaglašen sa momentom kada bi vlada Njegovog veličanstva imala najviše mogućnosti da pruži pomoć sa Srednjeg istoka.

2. Još uvek nema dovoljno informacija o mnogim esencijalnim pitanjima, kao što su pravi obim podrške planu za koju se tvrdi da postoji i u ovoj zemlji i u Bugarskoj i prema tome o šansama za uspeh, ali ja se osećam obaveznim da obavestim da se takav plan razmatra, iako za sada u veoma ograničenim krugovima, i da se očekuje da vlada Njegovog veličanstva odigra svoju ulogu u tome.

3. Moje je mišljenje, nezavisno od primedbi zbog nasilnih metoda koje se predviđaju, da dok god sile Osovine ne budu oslabljene porazima namera vlade Njegovog veličanstva da izazove sukob na Balkanu između Nemačke i Italije, s jedne strane, i Rusije i Turske, s druge strane, biće pre suzbijena nego podržana prevremenim nastojanjem da se sprovede plan na ovim linijama. Takode smatram, iako svako mišljenje izraženo u korist naše stvari treba ohrabrivati, da bi bilo krajnje opasno da Poslanstvo, a preko njega i vlada bude na ma koji način uvučena u pomaganje takvog plana čije bi pojednosti mogle da izađu na videlo, i koji, prema mojim sadašnjim saznanjima, može da predstavlja samo plan nezadovoljnih srpskih opozicionih elemenata, bez podrške zemlje kao celine, a u tom slučaju bi smo

dobili razjedinjenu i oslabljenu Jugoslaviju, koja će tako postati još bolji teren za delovanje Osovine. Stoga sam dao instrukcije da takav plan nipošto ne treba da ohrabruje ni jedan od članova Poslanstva ako bi došao u kontakt sa njegovim predlagачima. U pogledu opasnosti da se plan, uz sve ono što on podrazumeva, prerano aktivira, smatram da bi ste želeli da učinim sve što je moguće kako bih stavio do znanja da to vlada Njegovog veličanstva ne odobrava.

4. Dodao bih da ni jedan član Poslanstva nije preduzeo nikakvu inicijativu za traženje kontakata sa tvorcima ovog plana, koji su i jedino odgovorni za njega.¹

(PRO, FO 371/25033, R 6426/415/92)

¹Vidi odgovor Foreign Officea na ovaj izveštaj pod rednim br. 201

(...)

201
ŠIFROVANI TELEGRAM FOREIGN OFFICEA
POSLANIKU U BEOGRADU CAMPBELLU

Br. 383
VAŽNO
STROGO TAJNO
London, 3. avgust 1940.

Vaš telegram br. 482.¹

Potpuno delim gledišta izražena u paragrafu 3, posebno prvu rečenicu. Plan izgleda prevremen, ali bi kasnije mogao biti od prvorazredne važnosti vladi Njegovog veličanstva. Stoga se ja uglavnom slažem s instrukcijama koje ste već dali, a takođe se slažem da bi trebalo usmeno da ukažete na to da taj plan, sada, ne uživa podršku vlade Njegovog veličanstva. Međutim, čineći tako, bio bih srećan ako biste Vi takođe ukazali da glavni razlog zašto vlada Njegovog veličanstva usvaja taj stav jeste taj što ona smatra da je sporno pitanje od takve važnosti da eventualni uspeh nekog takvog plana ne treba da bude doveden u pitanje preuranjenom akcijom, a još posebno u trenutku kada ona nije u stanju da zagarantuje bilo kakvu podršku. Međutim, nikakav plan ne može da iziskuje podršku vlade Njegovog veličanstva koji bi sadržao u sebi izvršenje bilo kakvog nasilja prema namesniku.

(PRO, FO 371/25033 R 6426/415/92)

¹ Vidi dokument br. 198.

(...)

263
**PISMO POSLANIKA U BEOGRADU CAMPBELLA DRŽAVNOM
SEKRETARU EDENU**

*Lično i
strogo poverljivo
Beograd, 14. januar 1941.*

Poštovani državni sekretaru,

Pre neko veče, u prilično slobodnom razgovoru, posle večere, u Poslanstvu knez namesnik mi je rekao da jedva čeka 6. septembar ove godine, kada će se, kada kralj Petar bude preuzeo kraljevsku vlast,¹ smesta povući sa svih položaja u upravljanju zemljom. Rekao sam mu da sigurno ne može to da učini. Kazao je da je rešen da tako učini. Nijedan dan neće nastaviti da vrši svoje sadašnje dužnosti. Ja sam ga ponovo odvrćao od te odluke i rekao mu da ne vidim ko bi mogao da upravlja zemljom umesto kralja, jer će on još uvek biti samo dečak. Ko će obrazovati vladu i kakve će savetnike Njegovo veličanstvo naći? Naš prijatelj je rekao da mu je sve jedno: "To je njihova stvar". Podsetio sam ga da mi se letos na Brdu žalio da je on jedini čovek u zemlji koji ne može da radi šta hoće: kritikovali bi ga ako bi ostao na položaju posle 6. septembra 1941, ako bi ga napustio, optuživali bi ga da "ostavlja dečaka na cedilu"; u stvari, bio bi kriv ma šta učinio. Ja sam dokazivao da treba da učini ono što izgleda najbolje po zemlju, a to izvesno iziskuje da ne treba da sasvim napusti rukovođenje njenom vladom. On je, međutim, odgovorio da namerava da to učini.

Danas mi je Channon² rekao da se ta tema javila u razgovoru sa njim i da je razabrao iz napomene kneza Pavla da bi on odmah napustio svoj posao u septembru da nije rata i da razmatra mogućnost da nastavi u nekom svojstvu. Nadam se da je tako i predlažem da učinim što god mogu, diskretno i korisno, da ga u to ubedim, ukoliko mi Vi ne date suprotne instrukcije. Po mom ličnom mišljenju, čini mi se da je veoma potrebno da on ostane da bi održao jugoslovensku spoljnu politiku na pravom putu posle rata. Mogao bi da rukovodi samo spoljnim poslovima, prepuštajući kralju zadatak da se postara o jako potrebnim reformama (delotvornost, okončanje korupcije) za koje bi jedan mlad kralj bio bolje osposobljen. Channon i ja smo se složili da bi u svakom slučaju bilo potrebno (ako on treba i dalje da ostane) da ga zamoli kralj i, možda, neki drugi ovde, a takođe, po mogućnosti, i vlada Njegovog veličanstva na ovaj ili onaj način. Takođe smo pomišljali da su njegove napomene u razgovoru sa mnom bile namenjene iznuđivanju mišljenja vlade Njegovog veličanstva.

Problem je kako da se nađe načina da ovo Poslanstvo dođe u dodir sa kraljem Petrom i da obezbedi njegovo poverenje u toku narednih meseci. Surevnjivost sa kojom Nemci nesumnjivo paze na njega i potreba da se ne kompromituje i izbegne sve što bi ličilo na napuštanje našeg osvedočenog prijatelja u korist sunca koje se rađa - sve to i zahtevi tekućeg posla ne čine ovo baš tako lakim. Nadam se da će možda biti moguće da se nešto učini preko g. Sittersa kapelana Poslanstva, koji je mnoge godine proveo ovde, savetujući se o osnivanju mesne hrišćanske zajednice mladih ljudi /Y.M.C.A./. On je u odličnim odnosima sa knezom Pavlom i kneginjom Olgom i njihovom decom, a takođe i sa kraljem i uživa njihovo poverenje. Staviše,

¹Kralj Petar II je 6. septembra navršavao 18. godina i po Ustavu postajao punoletan i preuzimao presto.

²Vidi dokument br. 262, napomena 1.

pretpostavljam da će, ako sve bude išlo kako treba, knez Pavle, zbog toga što je do sada snažno verovao u to da su interesi njegove zemlje povezani s našim, sam razmotriti stvar i naći načina.

Izgleda da je kralj Petar sasvim prijatan dečak, još uvek prilično mlad za svoj uzrast, i silno zaokupljen svim što je mehaničko - automobilima i avionima naravno - i bioskopom i svim što leži iza ekrana, i to mu daje smisao za američke stvari. Interesovanje za kinematografiju, međutim, takođe daje g. Sittersu mogućnost (koju on često koristi), pošto je odličan kino-amater i na kraljev zahtev sa njim snima filmove u njegovim dnevnim zanimanjima - učenju, igri, posećivanju vojnih i vazduhoplovnih jedinica itd. - ove za prikazivanje u zemlji. Jer, knez Pavle je izvodio kralja Petra i slao ga da posećuje razne delove zemlje (moglo bi biti korisno da se ovo poslednje nešto više praktikuje). Ima ih koji kažu da kralj ne poklanja svom vaspitanju vremena i pažnje koliko bi trebalo i da se ne čini dovoljno da on odraste. To možda treba pripisati prirodnoj naklonosti za brzu vožnju motornog vozila. Drugi kažu da Nemci čine sve što je moguće da bi nametnuli svoj uticaj, ali je teško potvrditi te stvari; a ja mislim da možemo smatrati da će knez Pavle, uprkos tome što je njegovo vreme do krajnosti zauzeto, naći načina da tako što spreči. Knjeginja Olga je rekla g. Sittersu, u poverenju, da joj se ne sviđa uticaj nekih dečaka oko njega sa gledišta dobrog ponašanja, te verskog i moralnog uzgoja i zamolila je Sittersa da pokuša da uvede drukčiji i ozbiljniji tip dečaka u njegovo društvo. Sitters pokušava da se lati tog delikatnog zadatka.

Odnosi između kralja Petra i kneza Pavla, kneginje Olge i njihovih sinova (od kojih je stariji, knez Aleksandar, ogroman i odličan dečak, star oko 15-16 godina), na osnovu svih osmatranja koja sam imao prilike da vršim, jednom reči su izvanredno dobri, iskreni i srdačni. Prema onome što je video, i Channon misli isto. Međutim, nesumnjivo će biti smutljivaca i spletki. Pada mi na pamet da bi bilo moguće pojačati osećanja i divljenje kralja Petra prema Velikoj Britaniji i britanskim stvarima, prilazeći mu sa pitanjima vrednosti britanske tehnike. Razgovaram o tome sa Channonom. Mogu li da Vam čestitam na Vašem ponovnom imenovanju na Vaš sadašnji položaj?

Iskreno vaš
R.J. Campbell

(PRO, FO 954/33, Yu/41/1)

(...)

280

**ŠIFROVANI TELEGRAM POSLANIKA U BEOGRADU
CAMPBELL FOREIGN OFFICEU**

Br. 246

Beograd, 15. februar 1941.

F¹ mi je dobrovoljno izjavio, 14. februara, da je papski nuncije² u razgovoru sa ministrom spoljnih poslova ili pomoćnikom ministra rekao da se papa boji da su izgledi Italije za mir mali i da je zamolio da Ministarstvo čim vidi kakvu šansu da se očuva mir, time upozna nuncija. On je takođe urgirao da Jugoslavija ne treba da pruža otpor Nemcima, niti da odbije njihov zahtev da pređu preko jugoslovenske teritorije. F se raspitao kod jugoslovenskig poslanika u Vatikanu da li je ovaj savet zvanično dao papa.

2. F mi je takođe rekao (a) da je među subverzivnim elementima uhapšenih u Hrvatskoj veliki broj jezuita; literatura nađena kod njih pokazuje da rade za Paveličeve interese. (b) Rimokatolički kler radi među podređenim katolicima u korist Italije.

(PRO, FO 371/30244, R1183/162/92)

¹Knez Pavle. Vidi dokument br. 267, napomena 1.

²Papski izaslanik /Apostolski nuncije/ u Beogradu Mgr Ettore Felici, imenovan jula 1938. godine. Britansko poslanstvo ga smatralo sposobnim diplomatom i ocenilo da ne voli fašistički režim u Italiji, ali da podržava italijansku spoljnu politiku ako se ne razilazi sa pogledima Vatikana. U suprotnom je otvoreno kritikovao. Knez Pavle je skrenuo pažnju britanskom poslanstvu da Felici među predstavnicima neutralnih zemalja istupa antibritanski. *IFO 371/25037, p. 247-248/.*

Br. 256**Hitno****Lično i tajno.****Beograd, 16. februar 1941.**

Moj telegram br. 242.

F¹ mi je rekao, u strogom poverenju, da su Hitler i Ribbentrop, slatkorečivo tražili da se Jugoslavija pridruži Trojnom paktu, čineći taj zahtev što je moguće primamljivijim uveravanjem da neće tražiti prelazak trupa niti korišćenje jugoslovenske železnice.² Pristupanje ne bi uključivalo nikakve obaveze (F je komentarisao da bi one došle kasnije). F je primio telegram od predsednika Roosevelta u kome ga ovaj savetuje protiv ustupaka i upozorava na ovlašćenja po zakonu o zajmu i najmu da pomogne bilo koji narod koji je napadnut ili ugrožen. F je na to ironično primetio, da je samo zbog ovoga on bi naravno, potpisao Trojni pakt. Međutim, on je bio mnogo počastvovan ovim telegramom.

2. Hitler i Ribbentrop su otvoreno govorili o odluci da napadnu Bugarsku i Grčku pošto moraju proterati Britance iz baza i sa aerodroma u Grčkoj, čak spominjući neophodnost da dođu u Atinu. Potekle su krokodilske suze što se to mora učiniti, tvrdeći da je on stvarno želeo mir na Balkanu.

3. Nemci su napadali Veliku Britaniju što Hitlera nikada nije razumela uprkos njegovim različitim naporima. Ribbentrop se ovoj temi vraćao nekoliko puta.

4. Nemci nijedanput nisu pomenuli invaziju na Veliku Britaniju ali se izgleda potpuno pouzdaju u predstojeću veliku podmorničku kampanju.

5. F je rekao da mora priznati da je jako zabrinut zbog toka koji događaji poprimaju.

6. Na pitanje da li ima ikakve ideje kakva će biti buduća akcija Jugoslavije u ovakvim prilikama, odgovorio je: "Dobiti u vremenu".

7. Prednje je isključivo za informaciju vlade Njegovog veličanstva.³ U ovoj fazi on nije želeo da kaže Grcima tačku 2 iz straha da ih ne uplaši.

(PRO, FO 371/30222, R 1230/165/92)

¹Knez Pavle.

²Misli se na razgovore prilikom tajne posete Dragiše Cvetkovića i Aleksandra Cincar-Markovića Fušlu i Berhtesgadenu, 14. februara 1941. godine. /Vidi više kod V. Terzić, *Šlom Kraljevine Jugoslavije 1941*, 1, 341-351/.

³O poseti Cvetkovića i Cincar-Markovića u Fušlu i Berhtesgadenu i razgovorima sa Ribbentropom i Hitlerom sličnu kratku informaciju dao je državnom sekretaru Anthony Edenu i jugoslovenski poslanik u Londonu Ivan Subotić 21. februara 1941. godine. On je tom prilikom nastojao da minimizira značaj posete, pošto je potvrdio da Hitler i Ribbentrop nisu postavili nikakav politički ili teritorijalni zahtev Jugoslaviji, sem što su je pozvali da se što pre odluči da pristupi "novom poretku" koji se ostvaruje u Evropi. Subotić je dodao da ova poseta liči na period minhenske politike britanske vlade i da je pogrešno što se u Velikoj Britaniji toj posveti upućuju kritike, jer je ona samo "Idee de bureau" /kancelarijska ideja/, na što je Eden odgovorio da je to "idee" javnog mnjenja, te da bi britanska vlada više volela da vidi jugoslovenske ministre kako idu u Ankaru. /PRO FO 954/33, beleška od 21. II 1941/.

(...)

293

**SIFROVANI TELEGRAM POSLANIKA U BEOGRADU
CAMPBELL FOREIGN OFFICEU**

**Br. 304
NEPOSREDNO
TAJNO**

Beograd, 25. februar 1941.

Kraljevu poruku sam predao 24. februara.¹ F je rekao da je na to pitanje veoma teško dati odgovor i iscrpno je naveo razloge. Oni se svode na sledeće: Ministar vojni i načelnik Generalštaba su ukazivali na beznadežnu vojnu situaciju u kojoj Nemci mogu da odseku severne armije i napadnu iz rumunskog Banata ka ušću moravske doline (severne armije ne mogu se povlačiti, pošto bi Hrvati rekli da ih napuštaju. Čak i kada bi bilo odlučeno da se povuku, vojne vlasti ukazuju na krajnje teškoće komunikacija i ishrane na brdovitom jugu). Postoji oskudica municije za tešku artiljeriju, što ne može da se obezbedi zbog specijalnog kalibra. Potom, vlada je podeljena na one, koje je već pomenuo, koji su za akciju i drugih, koji tvrde da će gradovi biti srušeni sa zemljom. Seljaci koji ne budu pobijeni biće upropašćeni, a zemlja ostavljena u gorem stanju nego posle prošlog rata. Situacija bi bila takva da bi Jugoslavija bila ostavljena s vojskom od oko 250.000 ljudi na krajnjem jugu, osuđenih da se bore za vladu koja bi možda napustila zemlju. F je rekao da se Maček, čije je držanje bilo tako zadovoljavajuće do pre otprilike deset dana, sada u velikoj meri pokolebao zbog Tursko-Bugarskog sporazuma.

Između ovih /stavova/ F mora da odluči šta je u interesu naroda. Nikad još nije imao da donese tako tešku odluku, a njegov položaj staratelja još pojačava teškoću. Rekao je da nema vojničkog znanja da pobija svoje vojne savetnike koji posmatraju pitanje naravno sa čisto vojničkog gledišta.

2. Ja sam obrazlagao da je on, bez sumnje, suočen s potrebom da vrši izbor između zala, ali da je sudbina (? izostavljena grupa) Rumunije izvesno gora. Ne sumnjam da se on lično sa tim slaže. Ja sam isticao da je izbor političko pitanje, a da srpski narod želi akciju. Izgledalo je da i on tako misli. Složili smo se da su njegovi vojni savetnici defetisti.

3. Ja sam, takođe, predao poruku državnog sekretara, ali pošto on nije pokretao pitanje turske akcije, smatrao sam da je najbolje da mu samoinicijativno ne saopštim poslednju rečenicu paragrafa 3 telegrama br. 22 iz Kaira, upućenog meni u nadi da će nam možda nešto reći o odluci za dejstvovanje nezavisno od turske akcije.²

4. F je obećao da će učiniti sve što može da bi odgovor bio dat na vreme kako bi stigao državnom sekretaru po njegovom dolasku u Ankaru 26. februara.

5. Diskretno pokušavamo da za akciju F-a obezbedimo podršku opozicije. Jutros sam pokušao da ohrabrim načelnika Generalštaba. Ponovljeno Ankari telegramom br. 116, Atini telegramom br. 107.

(PRO, FO 371/30205, R1621/73/92)

¹Vidi dokument br. 291, 295 i 299.

²Iz beleške na margini originala dokumenta vidi se da je telegram br. 22 iz Kaira samo ponovljeni tekst telegrama iz Atine br. 261. Vidi dokument br. 288.

(...)

296
**PISMO POSLANIKA U BEOGRADU CAMPBELLA
DRŽAVNOM SEKRETARU EDENU**

*Privatno i
Strogo poverljivo
Beograd, 28. februar 1941.*

Poštovani državni sekretaru,
Knez namesnik mi je rekao 24. februara da razni politički lideri, opozicioni kao i vladini, kako sam razabrao, a posebno Maček, čine napore da ga ubede da ostane i posle kraljevog punoletstva kao neke vrste kancelara. Rekao im je da to apsolutno odbija. Oni treba da obrazuju krunski savet ako žele da upravlja mladim kraljem. Oni su navaljivali, a on je uzvraćao da je apsurdno pretpostavljati da budućnost Jugoslavije treba da počiva na životu jednog čoveka. Ako bi prihvatio njihov zahtev doveo bi u sumnju čitav svoj položaj i držanje. On bi samo rizikovao da ozbiljno izazove kraljevu zlu volju. Jedina stvar koju je izvesno uspeo da sprovede jeste da očuva neokrnjenom svoju reputaciju zbog poštene nezainteresovanosti (uvek mu je polazilo za rukom da ostane u pozadini) i on želi da to tako i održi. Sve u svemu, ako bi prihvatio predlog tih lidera nanelo bi štetu dinastiji.

Poznato mi je iz drugih izvora da se taj pokušaj čini i dodao bih da je, prema jednoj verziji, knez, iz osećanja dužnosti, odobrio taj pokret. Na jednoj ili dve strane ta ideja, koja je poznata (iako još ne široko), izložena je kritikama. Maček se ne može smatrati potpuno nezainteresovanim u njegovom zalaganju, pošto on svakako strahuje od srpskih uticaja na kralja, koji teže i uspevaju da prevladaju, ugrožavajući hrvatske ciljeve, a knez, kao pobornik sporazuma sa Hrvatima, verovatno bi branio te ciljeve.

Za nas bi bilo dobro da pratimo prilično pomno ta zbivanja i da motrimo da li bi britanska podrška za dalje održavanje kneza na vlasti bila poželjna u svim okolnostima, to jest, da li postoji ozbiljna opozicija.

Već sam Vas nedavno izvestio o tom predmetu u svom pismu od 2. januara¹ i telegramu br. 2 od 8 februara

Iskreno Vaš
R.I. Campbell

(PRO, FO 371/23884, R 3185/409/92)

¹Vidi dokumenta br. 263 i 264.

(...)

311
SIFROVANI TELEGRAM POSLANIKA U BEOGRADU
CAMPBELLA FOREIGN OFFICEU

Br. 370
HITNO
STROGO TAJNO
Beograd, 9. mart 1941.

Vaš telegram br. 290,¹ telegram br. 652 Kairu.²

1. Mnogo je raznih i upornih glasina o sastanku sa Hitlerom ili Ribbentropom, ili sa ovim drugim i Cianom u Nemačkoj ili (? Slovačkoj). Ne mogu da dobijem potvrdu vesti da je do takvog sastanka došlo. Široko je rasprostranjeno verovanje da je došlo do nekog sastanka; ovo se širi uglavnom iz straha. Rekao sam W o sinočnoj vesti Associated Pressa, ali sam stekao utisak da je on svojim odgovorom više izvrđavao nego definitivno poricao.

2. Što se tiče primedbi u vašem telegramu br. 652, ovdašnje indikacije su da je (a) sigurno postavljeno Jugoslaviji.³

3. Strogo poverljivo

Potpuno pouzdan britanski državljani večerao je 8. marta sa F i njegovom ženom, sa kojima je već dugogodišnji prijatelj. Rečeno mu je da je Jugoslavija pod pritiskom da se priključi Trojnom paktu, ali da ona to ne može da učini. To će značiti ropstvo u roku od šest meseci, jer je uveren da će stupanjem na presto kralja,⁴ Nemačka postaviti svoje prve uslove. F i njegova žena su rekli da je alternativa rat i da ocenjuje da imaju većinu zemlje uz sebe za odbijanje potpisivanja i suočavanje s posledicama. Bolje je za zemlju umreti no učiniti išta nečasno. F-ova žena se složila da bi povinovanje Nemačkoj bilo greh protiv prosvećenosti. F-ov mlađi rođak je bio prisutan i izrazito negativno se izrazio o Nemcima.

Britanac je stekao utisak, iako definitivana i zvanična odluka još nije doneta, da su se F i njegova žena intimno već odlučili.

4. Knez namesnik je u poslednja dva dana primio veliki broj istaknutih Jugoslovena.

Prosledeno Kairu, telegram br. 93, Atini br. 141, Ankari br. 141.

(PRO, FO 371/23884, R 3185/409/92)

¹Nije objavljen. Ovim telegramom Foreign Office je obavestio Campbella da je agencija Associated Press dobila informacije da je Hitler primio kneza Pavla 3. marta 1941. i tražio od Campbella potvrdu ove vesti. /FO 371/29779, R 2158/113/67/

²Vidi dokument br. 308.

³Tj. zahtev Jugoslaviji da pristupi Trojnom paktu.

⁴Kralj Petar II je punio 18. godina 6. septembra 1941. godine i tada je trebalo da stupi na presto, a da namesništvo prestane da postoji.

(...)

313
SIFROVANI TELEGRAM POSLANIKA U BEOGRADU
CAMPBELL FOREIGN OFFICEU

Br. 380
SPECIJALNO (EDEN)
TAJNO
Beograd, 10. mart 1941.

Upućeno Kairu, telegram br. 99.

Sledeće za državnog sekretara;

F me je pozvao i rekao da želi da Vam još jednom razjasni svoju situaciju. Ovo što sledi je suština dugog razgovora. Vama su poznati priroda i intenzitet njegovih osećanja. Njegova žena je Grkinja. Međutim, on ne može slobodno da odluči onako kako bi želeo. On je jedan od trojice koji za šest meseci predaju svoje dužnosti. On je svakako imao i koristio veliku vlast. Ali odluka sa kojom se on sada suočava je strašna, jer odlučuje o sudbini zemlje i ljudi. On mora da se uveri šta je želja zemlje, da konsultuje ljude koji mogu pretendovati da predstavljaju javno mnjenje. On to i radi. Odluka koju bi doneo nije ona koja bi se smatrala njegovom sopstvenom. Bila bi zasnovana na ovim konsultacijama i ispitivanjima. Na primer, ako bi narod želeo da se priključi Trojnom paktu (a on pretpostavlja da niko ne želi da to učini i da Jugoslavija po njegovom mišljenju to ne može da učini) on tome ne bi mogao da stane na put i obrnuto. On još uvek nije u poziciji da kaže šta će Jugoslavija učiniti. Ratna stradanja za malu zemlju svrstanu protiv jedne velike bila bi takva da on mora da utvrdi ima li izlaza. Pojednako mora da utvrdi ima li nade za vojni otpor. Iz tog razloga je uputio oficira.² Ako na osnovu toga može da dobije potpuna obaveštenja, utoliko bolje. Ako ne, on bi to razumeo. Jugoslovenske vojne vlasti mu sada kažu da Jugoslavija ne može da izdrži više od nedelju dana; a, po njihovom mišljenju, isto tako i Grci, čak i uz britansku pomoć. On je uvek bio iskren prema vladi Njegovog veličanstva, i meni lično i nikad nije rekao laž; on ne laže; govorio nam je o stvarima o kojima nikome nije govorio. Iz tog razloga ne bi nam rekao da će preduzeti akciju koju bi na kraju smatrao neizvodivom. Ponovio je da nije u situaciji da nam nešto više kaže.

2. F je govorio čak mnogo ozbiljnije nego što je to ikada ranije činio. Ja sam se koristio uobičajenim argumentima i rekao mu da sam ubeđen da javno mnjenje podržava akciju. Ali on nije otišao dalje od izjave o njegovom položaju u paragrafu 1 gore.

3. *Poverljivo.* - Tupanjanin je video F-a 8. marta. Sumirao je svoj utisak uverenjem da se razmatra nekakva prijateljska izjava Nemačkoj, verovatno s namerom da se dobije u vremenu, ali da je F odlučio da se Jugoslavija na kraju ipak bori. F je izrazio zadovoljstvo pismom koje je dobio od Vas i mogućnošću da im mi pomognemo u snabdevanju, te rekao da je situacija dobra. (Ovo je bilo pre prijema mog pisma, na osnovu Vašeg telegrama br. 33).³ Prosleđeno Ankari, telegram br. 148, Atini 146, FO br. 380.

(FO 371/29779, R 2274/113/67)

¹Vidi dokument br. 311, napomena 4.

²Misli se na upućivanje majora Milišava Perišića u Atinu radi pregovora sa britanskim i grčkim vojnim predstavnicima, koji su održani 8. i 9. marta 1941. /Vidi dokument br. 408/.

³Vidi dokument br. 309

(...)

339
ŠIFROVANI TELEGRAM POSLANIKA U BEOGRADU
CAMPBELL FOREIGN OFFICEU

Br. 461
SPECIJALNO (EDEN)
HITNO
Kairo, 20. mart 1941.

Upućeno Kairu, telegram br. 165.
Ponovljeno Atini, Ankari i Foreign Officeu.
Vaši telegrami br: 100 i 101.

Sledeće za državnog sekretara:

Prvo što sam učinio jutros, poslao sam pismo predsedniku vlade obaveštavajući ga o saopštenju koje ovdašnji turski ambasador treba da učini jugoslovenskoj vladi.

2. Polazaj se pogoršao utoliko što su Nemci, kako izgleda prihvatili uslove Jugoslavije (? za) potpisivanje Trojnog pakta, za koje su se F i predsednik vlade nadali da su za njih neprihvatljivi. F održava jutros sednicu Državnog saveta, na kom je moguće da će bit doneta odluka o potpisivanju; ali predsednik vlade, koji, kao i F, nema nikakvih iluzija u pogledu posledica potpisivanja bilo kakvog sporazuma te vrste, izgleda voljan je da učini što može da stvari razvuče. Napomenuo sam mu da bi saopštenje turske vlade moglo u tom da pomogne.

3. Svaki argument protiv potpisivanja predočavan je jugoslovenskoj vladi koja mora biti potpuno svesna žalosnog utiska koji bi to stvorilo u svim zemljama koje su nam prijateljske. Ja ću činiti sve što je u mojoj moći da ohrabrim predsednika Ministarskog saveta da odgodi potpisivanje, ali ako do njega dođe, preporučujem da mi činimo sve što možemo da bismo njegov značaj sveli na najmanju meru i da podržimo Jugoslovene da ne popuste.

(PRO, FO 371/30253, R 2778/G/2706/92)

(...)

343
SIFROVANI TELEGRAM AMBASADORA U KAIRU LAMPSONA
FOREIGN OFFICEU

Br. 650
SPECIJALNO (EDEN)
HITNO
STROGO TAJNO
Kairo, 21. mart 1941.

Upućeno Beogradu telegram br. 115, od 21. marta.
Ponovljeno Foreign Officeu.

Sledeće od državnog sekretara.

Zahvalan sam na Vašem telegramu br. 171¹ (koji je ponovljen Foreign Officeu) i za sve Vaše napore u ovoj krajnje teškoj situaciji.

2. Ne odobravam pretnju prekidom odnosa, jer još nikad nisam video da ta metoda daje rezultate.

3. Voleo bih da više znam o praktičnoj mogućnosti izvođenje državnog udara. Postoji li ličnost, dovoljno snažna i (nedešifrovana grupa) /sposobna/ da ga vodi? Ko je ona i da li ste u kontaktu sa njom? Da li su pripreme prilično odmakle? Takve je događaje teško improvizovati. Kako ocenjujete mogućnosti za uspeh, kao rezultat Vaših sondiranja? Slažem se da bi na osnovu sadašnjih informacija udar trebalo da bude insceniran u trenutku kada se pokaže reakcija prouzrokovana potpisivanjem, a to može biti sasvim uskoro. Sta će onda biti s našim (?prijateljstvom)² i kakav će biti stav vojske, posebno vojnih starešina koji su dosad opisivani kao defetisti?

4. (izostavljena grupa: Sa) vojne tačke gledišta važnije je da Jugoslavija uskrati prolaz, ako bude potrebno i silom, nemačkim trupama, nego da objavljuje rat ako bude izvršena invazija Grčke preko Bugarske. Nemci će izvesno želeti da napadnu Grčku bilo preko Petriča i dolinom Vardara, što bi promenilo grčke položaje na Ru (nedešifrovana grupa) Klisuri, bilo kroz bitoljski prodor, što bi ugrozilo saveznički položaj i izložilo opasnosti grčku vojsku u Albaniji. Napredovanje kroz bitoljski prodor je opasnost od koje najviše strepimo. Dokle god je Jugoslavija odlučna da uskrati prolaz, bilo bi teško Nemcima da usmere napad na Grčku s dobrim izgledima na uspeh. Uzrok sadašnje nemačke ćutnje najverovatnije je sumnja u pogledu jugoslovenskog stava o tome.

5. Mnogo će zavisiti od komandanta Južne jugoslovenske armije.³ Imate li bilo kakve kontakte s njim ili obaveštenja o njegovom stavu? Dokle god bude uskraćivao Nemcima prolaz, on je naš prijatelj. Kako bi na njega delovao državni udar? Iako se ne bih ni pred čim zaustavio da osiguram da se Jugosloveni bore da bi uskratili prolaz do bitoljskog prodora, ipak ne znam dovoljno da bih procenio dejstvo jednog udara kao šansu da se to obezbedi?

(PRO, FO 371/23884, R 3185/409/92)

¹Vidi dokument br. 342.

²Zagrada i znak pitanja u originalnom tekstu dokumenta. Ovde verovatno treba umesto reči friendship /prijateljstvo/ da stoji reč "friend", što znači knez Pavle. Naime, iz drugih dokumenata se vidi da je britanska diplomatija predvidela da bi u slučaju državnog udara knez Pavle bio

zbačen, ali je insistirala da nad njim ne sme da se vrši nikakvo nasilje.

³Verovatno se misli na Treću grupu armija, čiji je komandant bio general Milan Nedić.

(...)

346
ŠIFROVANI TELEGRAM POSLANIKA U BEOGRADU
CAMPBELL FOREIGN OFFICEU

Br.491
SPECIAL (EDEN)
HITNO
Beograd, 22. mart 1941.

Upućeno Kairu, telegram br. 188. Ponovljeno Foreign Officeu, Ankari, Atini i Vašingtonu.

Sledeće za državnog sekretara.

Koliko može da se dokuči iz najviših vladinih izvora, sporazum koji jugoslovenska vlada namerava da potpiše s Nemačkom je zasnovan na sledećem:

Jugoslavija pristupa Trojnom paktu uz sledeće rezerve, predviđene u pratećim dokumentima: (a) Nemačka garantuje jugoslovenske granice i teritoriju, a sve ostale stranke, potpisnice Pakta automatski se obavezuju da to garantuju i uvažavaju; (b) jugoslovenska granica će ostati nepovređena i neće je preći oužane snage bilo koje države potpisnice Pakta; (c) Jugoslavija je oslobođena svih obaveza koje proizlaze iz vojnih klauzula Pakta.

2. Podrazumeva se da ima daljih klauzula (a) koje dozvoljavaju prevoz ranjenika preko jugoslovenske teritorije u skladu s procedurom Međunarodnog Crvenog krsta; (b) koje se odnose na izlaz Jugoslavije na Jegejsko more. Sta ova zadnja klauzula upravo smeru, ako postoji, nije jasno i ja pokušavam da saznam više o tome.

(PRO, FO 371/30206, R 2922/G/73/92)

(...)

359

**ŠIFROVANI TELEGRAM POSLANIKA U BEOGRADU
CAMPBELL FOREIGN OFFICEU**

**Br. 514
SPECIAL (EDEN)
NAJHITNIJE
Beograd, 24. mart 1941.**

Upućeno Kairu, telegram br. 203, ponovljeno Foreign Officeu.
Vaši telegrami br. 115,¹ 125,² 137.³

Sledeće za državnog sekretara.

Nijedna vlada ne može ostati na vlasti u Jugoslaviji bez podrške vojske. Stoga, nijedan državni udar ne bi mogao da ima izgleda na uspeh ukoliko nova vlada ne bi bila vojnička ili, ako je civilna, ne bi od početka uživala bezrezervnu podršku vojske. Prema tome, mi smatramo da daleko najbolja šansa leži u vojnom pokretu. Nije nikako sigurno da to može da se obezbedi, pogotovo pošto se pristupanje Jugoslavije Trojnom paktu može prikazivati u prilično bezazlenom obliku. Ali ako je izvodljiv, vojni državni udar pruža daleko najbolji izgled na uspeh i predstavlja (nedešifrovana grupa) obuhvatno rešenje. Otcepljenje malog broja jedinica bilo bi od daleko manje vrednosti, ako ne i škodljivo po našu svrhu, udaljavajući one od kojih bi se moglo očekivati da će biti aktivni u našu korist (s tim u vezi vidi, molim, telegram br. 165 iz Atine u Kairo i Vaš telegram br. 134 upućen meni).⁴

2. Ničemu se ne treba nadati od sadašnjih vojnih šefova, s jednim mogućim izuzetkom; možda bi najstarije po činu generale trebalo ukloniti s njihovih komandnih položaja. Mi mislimo da je moguće naći jednog ili dvojicu starijih po činu generala na listi penzionisanih da vode pokret, ako ne gore pomenuti aktivni vojni šef. Mi smo, međutim, ubeđeni da je za pridobijanje takvih starešina za ovu ideju neophodno obezbediti pomoć u vojnom materijalu kako bi, u slučaju da čvrst stav prema Nemačkoj izazove rat, osetili da će blagovremeno biti opskrbljeni odgovarajućom vojnom opremom. Puko obećanje udela u zajedničkoj rezervi je i suviše neodređeno i ne bi nas nigde dovelo. Ponuda bi nam takođe dala mogućnost da neposredno pristupimo potencijalnim vođama.

3. Ponuda mora biti jasno određena u pogledu količine i vremena. Moj telegram, koji neposredno sledi za ovim, sadrži spisak oružja i glavnih potreba po prioritetu kakav je dat u januaru vojnom izaslaniku. Od naše veze dobićemo dodatnu listu koja predstavlja potrebe potencijalnog vođe vojske i vazduhoplovstva i poslaćemo Vam je ako se bude razlikovala u stavkama. Veza je već potvrdila da su posebno potrebni protivtenkovski topovi. Molim zatražite od vojnih vlasti da hitno navedu šta ja mogu da ponudim i kada bi to moglo stići. Da bi se ubrzale mogućnosti isporuke, neke predmete bi mogli da isporuče Grci s tim da im se to nadoknadi.

4. Zeleo bih, zbog diskrecije, da ili odmah učinim ponudu s ciljem da se iskoristi osećanje izazvano potpisivanjem pakta i da se ohrabri vojska da uspostavi vojnu diktaturu ili pruži podršku bilo kojem političaru koji bi bio

¹Vidi dokument br. 343.

²Vidi dokument br. 351.

³Vidi dokument br. 356.

⁴Vidi dokument br. 352.

spreman da obrazuje vladu, ili, u jednom docnijem stadijumu, kada osećanje bude ponovo uzbuđeno nemačkim (ponašanjem?) ili novim nemačkim zahtevima. U slučaju da odmah ne dođe do državnog udara, trebalo bi snage koncentrisati na isti cilj u docnijem stadijumu ili, kao poslednje, na održavanje duha u delovima vojske u Srbiji da se odupre pokušaju Nemaca da prođe kroz južnu Srbiju.

5. Nastavljanje isporuka u slučaju da komunikacije između nas i srpskih armija postanu teške ili nemoguće, bilo bi takođe veoma važan činilac. A u vezi s tim, pomorska demonstracija na Jadranu, kao što je bombardovanje Drača, imala bi znatnog efekta posebno ako bi se izvršila istovremeno s ponudom oružja. Taj oblik pomorske akcije u našim očima zauzima prvo mesto, ali u svakom slučaju sada treba da se preduzme akcija protiv priobalskog prometa (telegram Foreign Officea br. 799, Kairo br. 48).

6. Pretpostavljam da ste razmotrili efekat koji bi svaka akcija, kao što je uspešan državni udar, mogla imati na Grke, ako bi trebalo da ubrza nemački napad na Grčku i nemačko napredovanje u Jugoslaviji. Naša sadašnja preporuka je data verujući u tvrdnju koja se nalazi u pretposlednjem paragrafu Vašeg telegrama br. 125.⁵

7. Naše mišljenje i politički aspekt situacije u Jugoslaviji sledi u jednom od narednih telegrama,⁶ ali svi smo se saglasili da je pristup vojsci na osnovu predloženih stavova od prvotazrednog značaja. molim Vas i vojne vlasti da ga odmah i blagonaklono uzmete u razmatranje.

(PRO, FO 371/30253,R 2987/2709/92)

⁵Vidi dokument br. 351.

⁶Vidi dokument br. 363.

360
ŠIFROVANI TELEGRAM AMBASADORA U KAIRU LAMPSONA
FOREIGN OFFICEU

Br. 717
SPECIAL (EDEN)
Kairo, 24. mart 1941.

Upućeno Beogradu br. 141, ponovljeno Foreign Officeu.
Vaš telegram br. 198.

Sledeće od državnog sekretara.

Odobravam notu sadržanu u Vašem telegramu br. 197¹ i pretpostavljam da ste je predali.

2. Što se tiče predloženog prekida odnosa, meni se čini da stvar preteže jasno u korist uzdržavanja da se to zasad učini. Prekid bi obeležio naše gnušanje nad jugoslovenskim stavom, ali bi izvesno obeshrabrio mnoge naše prijatelje u Jugoslaviji. Štaviše, čak i posle potpisivanja sporazuma, još uvek postoji šansa da dođe do narodnog ustanka a za Poslanstvo Njegovog veličanstva bi bilo bitno da ostane u Beogradu da bi ostalo u vezi.

3. Naša otvorena propaganda treba zasad da ima za cilj da pojačava narodno protivljenje potpisivanju Pakta (?izostavljena grupa: sa) Nemačkom ili da podstiče negodovanje ako je potpisivanje već obavljeno, naročito u srpskom javnom mnenju (vid. prvi paragraf telegrama Foreign Officea br. 373 Beogradu), a inspirisani komentar biće shodno tome danas izdat od strane Reutera u Kairu. Treba da započnemo takode indirektnu propagandu, npr. preko Sjedinjenih Država, sa ciljem da se izazove revolucionarni pokret u pravoj Srbiji.

(PRO, FO 371/30253, R 3044/2706/92)

¹Vidi dokument br. 357.

(...)

366
SIFROVANI TELAGRAM POSLANIKA U BEOGRADU
CAMPBELLA AMBASADI U KAIRU

Br. 220
Beograd, 26. mart 1941.

Vrlo hitno

Upućeno Foreign Officeu br. 536 (za direktora obaveštajne službe Ministarstva vazduhoplovstva), ponovljeno Kairu br. 220 (lično za glavnokomandujućeg oficira), 26. marta, od vazduhoplovnog izaslanika u Beogradu.

Strogo tajno

Na moj zahtev jutros mi je upriličen razgovor sa generalom Simovićem (komandantom Jugoslovenskog ratnog vazduhoplovstva). Kako je ovaj oficir na čelu organizacije koja namerava da izvede državni udar, sastanak je organizovan u velikoj tajnosti. General je izgledao kao da je u veoma dobrom zdravlju, i odavao je čoveka žustrog, energičnog i sposobnog, što sam retko imao prilike da primetim među višim oficirima srpske vojske. Bio je siguran dok je govorio, ali i obazriv u izjavama i davao je utisak iskrenosti, istinoljubivosti i vere u ono što je govorio. Iz razloga jednostavnosti u vezi sa razgovorom koji se odnosio na razne stvari, može se rezimirati sledeće:

(a) Konstatovao je da je zemlja nesumnjivo revoltirana zbog potpisivanja pakta sa Nemačkom i da želi da odbaci i pakt i sadašnju vladu. Oni znaju da ovo skoro izvesno znači rat i da više vole tu mogućnost nego da nastave sadašnjom linijom.

(b) Postoji organizacija koja radi na obaranju sadašnje vlade. General veruje u njen uspeh i moli nas da i mi imamo poverenje u nju i njega. Na puč nećemo morati da čekamo više od nekoliko dana.

(c) Želeo je da zna koliko trupa imamo u Grčkoj i izrazio nadu da ćemo tamo da ih pošaljemo mnogo više i da nameravamo da branimo Solun. Odgovorio sam da moramo da razmotrimo situaciju na našem levom krilu, kao i da to mnogo zavisi od Srba.

(d) Predviđao je da će Jugoslavija ući u rat /protiv Italijana/ u Albaniji odmah nakon puča i neizbežno protiv Nemačke i Bugarske u roku od nekoliko dana. Pitao je da li će se Turci onda priključiti, na šta sam ja odgovorio da je to vrlo moguće, ali da nemam pozitivna uveravanja u vezi sa određenim okolnostima koja je opisao.

(e) Potom je pitao šta bi Englezi mogli da učine da pomognu Jugoslaviji ako uđe u rat protiv Italijana, Bugara i Nemaca. Odgovorio sam u smislu telegrama od državnog sekretara iz Kaira br. 150, od 25. marta.¹ Izgledao je impresioniran koncepcijom zajedničkih zaliha /ratnog/ materijala i pitao je da li to podrazumeva i snabdevanje hranom, na šta sam odgovorio, iako govorim o ovoj stvari bez preciznog ovlašćenja, da sam siguran da uključuje.

(f) Izgledao je razočaran što ne možemo da obećamo precizan broj i količinu ratnog materijala, ali se složio da bi trebalo dobro da prođu sa italijanskim plenom u Albaniji. Ipak, plašio se da tipovi oružja nisu isti, te da italijanska municija neće moći bitno da doprinese jačanju jugoslovenskih jedinica. Biće potrebne rezerve municije za poljsku artiljeriju od 76,5 i 75 mm.

¹Vidi dokument br. 362.

(g) U odgovoru na jedno pitanje, rekao je da su knez namesnik i predsednik vlade izgledali veoma uznemireni zbog potpisivanja pakta. Ovo može da znači da knez namesnik namerava da pokuša da ostane na vlasti u slučaju svrgavanja vlade. Od jednog oficira iz Generalštaba doznajem da se namerava da se knez namesnik preda Britancima.

2. Opšti utisak koji sam dobio iz razgovora jeste da je general sada stupio u akciju, od koje ga ništa neće odvratiti. Molim, izvestite generala Wavella² za njegovu ličnu tajni informaciju, a u ostalim slučajevima odnosite se kao prema najstrožijoj tajni, jer će svako izbijanje u javnost ugroziti šansu za uspeh puča.

(PRO, WO 201/1575, str. 19-19a)

²General Archibald Wavell, komandant za Srednji istok.

(...)

369
ŠIFROVANI TELEGRAM GUVERNERA MALTE POSLANIKU U
BEOGRADU CAMPBELLU

Br.-
SPECIAL (EDEN)
NAJHITNIJE
Malta, 27. mart 1941.

Upućeno Beogradu, ponovljeno Foreign Officeu, Ankari, Atini i Kairu.

Sledeće od državnog sekretara.¹

Najtoplija čestitanja na Vašem udelu u ovom najsrećnijem obrtu dogadaja.

2. Molim Vas telegrafišite da mi stigne, po dolasku u Atinu, Vašu procenu situacije i Vaše poglede na to kako bismo mogli najbolje da pomognemo. Ono što najviše želimo jeste da uspostavimo kontakt sa članovima nove vlade i vođama vojske i vazduhoplovstva. Sa svake tačke gledišta, daleko najvredniji način da se to učini bilo bi putem susreta u Beogradu i ja se ozbiljno nadam, da je to sada možda moguće organizovati. Ako to ne bi bilo moguće, susret bi se mogao održati u nekom mestu u južnoj Srbiji. Ako naša poseta Jugoslaviji nije izvodljiva, bilo bi mi drago da se s jugoslovenskim predstavnikom, snabdevenim dovoljnim ovlašćenjima, vidim u Atini i nimalo ne sumnjam da bi ga grčka Vlada takođe dočekala s dobrodošlicom.

3. Promena vlade u Jugoslaviji morala je poremetiti nemačke planove, pa je od prvorazredne važnosti da do krajnosti iskoristimo vreme koje je time dobijeno da bismo usaglasili svoje planove protiv svih eventualnosti.

(PRO, FO 371/30207, R 3133/73/92)

¹Državni sekretar za spoljne poslove A. Eden je bio na povratku iz svoje misije u Sredozemlju. Usput se zadržao na Malti gde ga je zatekla vest o prevratu u Beogradu 27. marta. Zbog toga je odlučio da se vrati u Atinu u nadi da će moći da poseti Beograd.

(...)

403
SIFROVANI TELEGRAMPOSLANIKA U BEOGRADU
CAMPBELL FOREIGN OFFICEU

Br.1
Distribucija B.
Vrnjačka Banja, 6. april 1941.

Ponovljeno Atini br. 1 i Kairu br.1.
VAŽNO

Na Beograd 3 puta izvršen napad iz vazduha, jutros i rano posle podne, počev ud 6^h45 pre podne. Naneta znatna šteta; vlada napustila /Beograd/ kao i razna poslanstva, uglavnom zaraćenih strana. Poslanstvo Njegovog veličanstva krenulo za vladom u 9^h50 pre podne s izvesnim brojem britanskih državljana. Svi su živi i zdravi.

TAJNO

Naše sadašnje sedište je u Vrnjačkoj¹ Banji, kuda je vlada rekla da ide. Ovde se nalaze stariji članovi Ministarstva spoljnih poslova, ali su potpuno izgubili kontakt s vladom, koja je otišla na neko drugo mesto. Oni bi sa zahvalnošću primili izveštaje o glavnim događajima i svaku vest koju biste mogli da pošaljete preko mene, osobito tekst jugoslovensko-sovjetskog pakta.

(PRO, FO 371/30209, R 3610/73/92)

¹U originalnom tekstu dokumenta stoji pogrešno napisan naziv "Vrajaska" Banja.

(...)

Živko Avramovski
BRITANCI O KRALJEVINI
JUGOSLAVIJI
Knjiga treća

Izdavači
ARHIV JUGOSLAVIJE
Beograd
JUGOSLOVENSKA KNJIGA
Beograd

Za izdavače:
JOVAN P. POPOVIĆ
ZORAN NIKODIJEVIĆ

Tiraž
500

Štampa
D.O.O. „DNEVNIK – ŠTAMPARIJA“
Novi Sad

YU ISBN 86-7411-027-4

CIP - Каталогизacija y publikaciji
Народна библиотека Србије, Београд

949.71 "1939/1941" (093.2)

АВРАМОВСКИ, Живко

Britanci o Kraljevini Jugoslaviji. knj.3,
(1939-1941) / [priredio] Živko Avramovski;
[preveli Milivoje Isailović, Svetlana Adžić,
Nenad Fejić]. - Beograd: Arhiv Jugoslavije:
Jugoslovenska knjiga, 1996 (Novi Sad:
Dnevnik). - IX, 841 str.; 24 cm

Tiraž 500. - Beleške uz tekst. - Str. VII-IX:
Predgovor / Živko Avramovski. - Registar.
ISBN 86-7411-027-4

a) Југославија – 1939–1941 – Историјска
грађа
ID=49319948